

2. Η Χριστιανά Φιλέρ-Λυτήρης στην Αθήνα με τον άνδρα της Φ. Αυτ το 1839, όταν ο τελευταίος διοριστικός προσωπικός ιερέας της πρωτεύουσας βασιλικός Αμαλίας Μαζί της ήρθε και η οδελφή της Χρήστη, Σταύρο και του αρχιεπικού Α. Βιντσιόπουλου. Στην Ελλάδα οι δύο αδελφής έμειναν 13 χρόνια, μέχρι το 1852.

3. Δ. Γρ. Καποτούργουλος Η Δουκικούς της Πλακεντίας, Μελέται και έμειναν. Εν Αθήναις 1927, σσ. 318-323.

4. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα Ms. 112. Στο δρόμο της ΙΔ. αναφέρεται ότι το γράμμα βρίσκεται στο φάκελο Ms. 232 (Archives Skouros-Gripaios), όπου βρίσκεται το αντνόμπορο σχέδιο που βρέθηκε στην Maisonneuve και τα δύο τετράβιο-εγχειρίδια αρχιτεκτονικής. Προφανώς πρόκειται για παραδοσιακό.

5. Δ. Γρ. Καποτούργουλος, op. cit., σσ. 269-70.

6. Επίσημης:

7. Δ. Γρ. Παπαζούλου, Επιτά. 22 Ιουλίου 1934.

8. Σχετικά με το ταξίδι των δύο αρχιτεκτόνων στην Αθήνα και την ανάβαση του ίργου της αποτυλώσας της υπόδρυσης κατάστασης της Αθήνας από την ΙΔ. Καποτούργη, ένων θρέβει αρκετά νεότερα στοιχεία τα οποία ακοπεύουμε σύντομα να δημοσιεύουμε.

9. Σχετικά πληροφορίες συναντάμε στα σελίδες του «Διακοπού παραπόρτατου» στον Τόμο της εποχής και στους φακέλους του Σχ. Πόλεως της Θεοφάνης Περιόδου του ΓΑΚ.

10. Διαδικτυακή παρουσία του Chenevier του 1843 το ίδια είναι διαθέσιμα με την υποτομήσεων «Palais de la Duchesse de Plaisance».

11. Adolphe Röser, Βαθρώς γιατρός του «Θέανα. Η δουκικούς του παραγώγωρά για ορισμένα χρόνια, όπως συνήθεις, κατοικια κοντά στα Ιλίσια». Το 1851 η δουκικό δώρος, με αιδηφ. πράξη που έγινε στο Παρίσι, το οποίο τον Röser Τάκη Δάσπιο Μαραθώνας της Δουκικούς της Πλακεντίας, Αθηναϊκά, τεύχ. 74, Αθήνα 1978, τούρ. 68.

12. Κώστας Μητρ., Αι Αθήναι στο ιούνιο του 1809 εκ του 200' αι., Αθήναι 1960, σσ. 100-101 με πάνω από 300 ο. κ. μ. Το ίδιο περιγράφεται τα πληροφόρια που δίνει στον αναθέτεται σε ανθεκτικές πτυχές. Πειθαρχικά τα δύο η φύλα του με τους Δ. Καποτούργουλο και Γ. Βλαχογόνου του επέτρεψαν να έγινε χώματας προσβάσεις σε ιδιωτική αρχέγο και προφορίκες μαρτυρίες καθώς και σε μια ταξινομημένης μαρτυρίες των ΓΑΚ. Μπροφ ίδιας να πω με βεβαιότητα ότι τα περισσότερα από τα στοιχεία που αναφέρεται για τους

Κλενθήν και Schaubert και για τα πρώτα σχέδια των Αθηνών, μετά από προσωπική μου έρευνα στα ΓΑΚ, έχουν τεκμηριωθεί.

13. Κώστα Καλοκοτά. Το πρώτο πανεπιστήμιο της Αθηναϊκής του Σταύρου Κλενθήν. Λεύκωμα «Πρώτο Έλληνος Τεχνικού Επιστημόνας», ΤΕΕ, Αθήνα, σσ. 267-280.

14. Τις πληροφορίες μου έδωσαν η κ. Α. Κριστενσεν-Παπανοκλάδη σε σχετική ερώτησή μου.

15. Κώστα Μητρ., Σταύρου Κλενθήν, Αθήναι 1959, σσ. 274-277.

16. Παύλος Βαύδ. Ο αρχιτέκτονας του σχεδίου των Αθηναϊκών Σταύρων Κλενθήν (1802-1862). Ήμερος της Μεγάλης Ελλάδος 1931, 77-90.

17. Ολγα Fountoulaki, Stamatios Klevenhans 1802-1862. Η ιδέα της Αθηναϊκής Εποχής, σσ. 19-20.

18. Ολγα Fountoulaki, Stamatios Klevenhans 1802-1862. Η ιδέα της Αθηναϊκής Εποχής, σσ. 21-22.

19. Δ. Γρ. Καποτούργουλος, Επιτά. 28, Χρυσούποντα 1967, σσ. 1-3.

20. Η ida Haugsted συγχέεται στο δάρμα την Ελένη Καυρή. Στην πραγματοπότερη δουκικούς αέρα στο αδελφό της μητρης περιοδιά στα Εδελφαί της απ' τη μητρά της στην Αμερική και τη λαύρια μισού από Εδελφαί της από τη μεριά του πατέρα Δούκα των Βαλιών Κέλερης στους απογόνους του κόμη Λεπέρ. Οι κληρονόμοι της Αμερικής διώρουν στην Ελένη Σκουλή τη Maisonneuve και τον χώρο με την ονομασία της Μαίσον να την ονομάσουν στην Αμερική. Ο Γεώργιος Σκουλής αγόρασε το υπόλοιπο μέρος της Ελληνικής Κυβερνητείας. Με τη διαβίηση της η δούκισσα φέρεται στην Ελένη Σκουλή το πορτρέτο της, έργο του Lefèvre, και ορισμένα πρωστικά της έπιλα. Σύμφωνα δε πάντα με την επινόηση της δουκικούς και σ' ανάμνηση της χαρέμης κόρης της Ελένης, τόσο η κόρη όσο και η εγγονή της Ελένης Σκουλή πήραν το ονόμα Ελένη.

Βλέπε Δημ. Σκουλή, οι... cilt., και Michailis Αβέρωφ, Η Δουκικούς Τοποκεντρική Αθηνών Βαλιών Κέλερη, κόβ.

21. Η ida Haugsted συγχέεται στον Ευρώπεο Καρατζό, που τον Μεγάλου Δραγούμενου της Υψηλής Νάνης Πρίγκιπα Ιωάννου Καρατζό (1770-1809). Το 1832, ο Κλενθής ανέπτυξε συγκεντρωτικό δεσμός με τους στρατηγούς Γεωργίου και Πάνικου Δημητρίου Αργυρόπουλου, Κωνσταντίνου Βλαχούτη και Μιχ. Σώτου, που παντρεύτηκαν αντίστοιχα τις έδεσθές της

γυναῖκας του, κόρες του πυγμάνια της Βλαχούτη πρίγκιπα Ιωάννη Καρατζό (1745-1844). Ρολοί, Σπαρδάρια και Ρεβέρα. Είναι, επομένως, πολύ θεμένην και πρέπει να δερματίζεται καπά πόνον στο Κλενθής είναι ο αρχιτέκτονας των γυναικών κατοικιών Βλαχούτη στην Πειραιώς και του Καρατζό και του Αργυρόπουλου στην πλ. Κουμουνδάρου.

22. Μαρίας Καρατζό. Ο παλιός κρεβέττης, Αθήνα, σ. 206.

23. Σημεριά ήταν Κρεβέττη, Αθήνα. Αρχείο Σκουζέ-Γρηγορίδη ΜΣ232.

24. Π. Βαζ., op. cit., ΓΑΚ Υπουργ., Θρη. Σχόλ., 15 Ιουν. 1830.

25. ΓΑΚ, Καποδ. αρχ. Υπουργ., Θρ., φ. 39.

26. Αρχείο Α' Γυμ. Αρρένων, Βιβλίο 5, αλληλογραφία 1842.

27. Κ. Μητρ., Ιστορία του Ελληνικού Μετοβούπο Πολυτεχνείου, Αθήναι 1957, σσ. 54-57.

28. Οι πληροφορίες αυτές βρίσκονται συνημμένες στο σχέδιο στη Γενιδάνη Βλαχούτη.

29. Στο διωρητήριο συμβόλαιο της οικίας Röser αναφέρεται «η οικία μετά της Στούδιος και των παραπομπών της». Στη γνωστή φωτογραφία όμως της οικίας Röser, που δημοσιεύεται ο Καποτούργουλος, η οικία είναι τριώροφη, χωρίς στούδ. Η φωτογραφία έχει ληφθεί το 1927 κατά τη διάρκεια της κατεδαφίσεως της. Δεν αποκλείεται βέβαια, από το 1842-43, που κτίστηκε, μέχρι το 1927 το κτήριο να είχε υποστεί προσβήσεις (τρόπο όφορο) και μετατρέπεται.

30. Οφθαλματεροί Χ. Χάντεν-Καυτανζόγλου, Μητρόπολη Χ. Χάντεν-Ζέγος-Μπουλανζή. Άγιος Διονύσιος Κοβολιών Κλέντος-Καυτανζόγλου κ.ά.

31. Αθήναι 1818-1853. Έργα Δανών καλλιτεχνών, Πλευραϊκό Κέντρο της Δημοσίας Αθηνών, σ. 18.

32. Δ. Καποτούργουλος, Αι πολιαιοί Απολατρώσιες χώριν ανασκαφής των αρχαίων Αθηνών, Παραπήμα Αρχ. Δελτίου 1929, σ. 3.

33. Μ. Καρδιμάτης-Αδάμη, Τα πρώτα δημοτικά της Αθηνών, Αρχαιολογία, τεύχ. 25, Δελ. 1987, σ. 40.

34. Τάκη Δάσπιο, Φωνή Χά., Αθηναϊκή, τεύχ. 46, Αθήναι 1970, σσ. 33-35. Σ. Κυδωνάτη, Αθήναι, τόμος Α', 1985, σσ. 270-72.

35. Π. Παπανοκλάδων-Κρίστενον, Το Πολιτευκόν Σχολείον. Περίοδος 1836-1843, και οι οικίες Γεωργίου και Κωνσταντίνου Βλαχούτη, Χρονικά Αιθηνής, τόμος 25-26/1986-87, σ. 332, υπονο. 9, 10.

## αρχαιολογικά

### Σώζεται κτήριο

Το κτήριο του Χρηματιστηρίου Αθηνών χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο, γιατί αποτελεί αξέλογο δείγμα αρχιτεκτονικής της εποχής του Μεσοπολέμου. Το κτήριο της πρωτοπορίας της εποχής από την αρχαϊκή έως την αρχαία σταδίου περίοδο, με στοιχεία που έγιναν σημαντικά μνημεία της αρχαϊκής Αθηναϊκής πολιτείας.

Ανασκαφές στην Οισώμη

Φέτος, οι αρχαιολογικές ανασκαφές

που διενεργήθηκαν στην αρχαϊκή μακεδονική πόλη Οισώμη (Αισώμη) αποκάλυψαν τα τείχη της πόλης αυτής καθώς και υπολείμματα ναους. Προβλέπεται πως οι ανασκαφήτικές έρευνες θα επεκταθούν και στη γύρω περιοχή, που περιλαμβάνει βυζαντινό φρούριο, το ονομαζόμενο Ανακτορούπολη.

### Προϊστορική Κρήτη

Στη νοτιο-κεντρική Κρήτη, ο προϊστορικός οικισμός της Τρυπητής (2.500-2.000 π.Χ.) συνέχιζε να δινεί σημαντικά στοιχεία για τη γνώση του πολιτισμού της εποχής εκείνης. Η φετινή ανασκαφή περιόδος υπήρξε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Συνέχιστηκε η αποκάλυψη δραμα-

τιών, που συνολικά ξεπερνούν τα 40.

### Και άλλη κακοποίηση του Ν. Ευβοϊκού

Όπως έγινε γνωστό, φαρμακευτική εταιρία έτησε να ιδρύσει εγκαταστάσεις στη θέση «Πλήθα», στα περίχωρα της Χαλκίδας, πολύ κοντά στην εκεί μοναδική μικρή λίμνη – σημαντικό υδροβιόπλατο για την περιοχή – και κυρίως σε άμεση γειτνίαση με τη σημαντική προϊστορική εγκατάσταση που έχει επιστημονική στοιχεία για τη μελέτη της προϊστορίας αυτές οι προϊστορικές εγκαταστάσεις σ' ένα χώρο που ορίζεται από

# αρχαιολογικά

τη διπλανή μυκηναϊκή Αυλίδα του Ομήρου και των Τραγικών, τη Χαλκίδα, το Λευκαντί, τη Μάνικα κλπ. Είναι άλλωστε αποχώς πανελλήνια γνωστό πόσο υποβαθμίσμένος είναι ο θεός της βιομηχανίας (πανέμονα, φαρμακοβιομηχανίες κλπ.), **ιδιαίτερα δε στη Νότια**, εκεί ακριβώς που επιδιώκεται να γίνει και η νέα φαρμακοβιομηχανία. «Έχουμε θρησκείας ήδη την απώλεια του λαμπτινού της Αυλίδος»: τόρο βαθύζουμε, αν δοθεὶ τη άσεια, σε ολοκληρωτική μόλυνση του νότιου λιμανιού της Χαλκίδας, της μικρής Λιμνῆς της Γλύφας καὶ του προστιρούκοις σημαντικούς σημείους της, πριν καὶ αυτός ερευνηθεί πλήρως!

## Διάταγμα για «επικίνδυνα» κτήρια: έξι χρόνια δυστοκίας στο ΥΠΕΧΩΔΕ

Είναι, πια, γνωστό με πόση ανορεξία, ίδιως μετά την κουλουριατική συγχώνευση δημοσίων έργων και (δήθεν) περιβάλλοντος, το 1985, το ΥΠΕΧΩΔΕ αντιμετώπισε αντικεντρωτικές ανάγκες, αλλά και πάγια αιτήματα για εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του. Άλλα και όταν υπήρξε «πρόβεση» για ρυθμίση εκκρεμοτήτων, κατά την τελευταία εξετασία, τούτο έγινε με την πανούργια υστεροβουλία να ριχτεί στάχτη στα μάτια της κοινής γνώμης και των διεθνών οργανισμών. Απλή απόδειξη αυτής της διαπίστωσης αποτελεί το περιβότιος νόμος 1650/86 για το περιβάλλον, νόμος-κενό κέλυφος και νόμος-δημαρχιακό άλλο, που η νομοτεχνική του συλλήψη υπήρξε τέτοια, ώστε να μην εφαρμοστεί ποτέ.

Πρόσθια επιβεβαίωσή της πολιτικής που ακολούθησε στο Υπουργείο αυτό αποτελεί τη εκκρεμότητα ως προς την επιβάλλομενη αναθεύρωση του διατάγματος «Περί επικίνδυνων οικοδομών», της 13/22-4-1929, το οποίο, **εντελώς αναχρονιστικό εδώ και πολλά χρόνια** τόσο ως προς τους όρους και προϋποθέσεις εφαρμογής του σαν και ως προς τις ένοιες, χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται ακόμα ως βασικό «εργαλείο» για το εξεμελλόμενα της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Από το 1983, μετά από εισηγήσεις της Δύνης Παραδοσιακών Ιστοριών, που επιτηδεύθηκε στην παραθετική σημασία της, και με την επιμονή του

γράφοντος, συστάθηκε επιτροπή για την αναθεύρωση του διατάγματος αυτού. Σύντομα είδαμε, όμως, ότι στελέχη της μόνιμης διοίκησης, κατά τα μικροελλαδικά ειωθότα, εμποδίζαν την προώθηση λύτης και ωθώνταν για παραπομπή του θέματος στις ελληνικές καλένδες. Νέα προσπάθεια άρχισε στο τέλος του 1986, με επιτροπή αποτελουμένη από 4 πολιτικούς μηχανικούς και ένα νομικό (στη θέση της παλαιότερης, τριμελούς επιτροπής) – δύος υπηρεσιακούς:

**Μετά ενάμιση χρόνο** διατυπώθηκε ένα πρώτο κείμενο σχεδίου τροποποίησης του διατάγματος, που στάλθηκε σε δώδεκα «συναρμόδιους φορείς» (από τους οποίους λείπει ο Δικτυωγρικός Σύλλογος Αθηνών, κάθε φορέας προστασίας του περιβάλλοντος και κάθε ανάλογος επιπτημονικούς φορέας: αποτελεί και τούτη απόδειξη της εργολαβαπότησης του Υπουργείου). Κατέλαβε την τελευταία χρόνια, οπότε έφτασε να θεωρεί καθαρά «τεχνικά» θέματα κατεξοχήν κοινωνικού και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Μέχρι σήμερα, το θέμα παραμένει εκκρεμές και άγνωστο είναι πώς θα καταλήξει.

Πάντως, η νοοτροπία που επιστημάνει προηγουμένως είναι έκδηλη στην ίδια τη διοίτη πάνω των διατάξεων του σχεδίου, και δεν απέται με διατάξεις όπως στο τέλος του άρθρου 3.2 («Ειδοκά για τις διατηρητικές κτήρια δεν επιτρέπεται η επιβολή του μέτρου της κατεδαφίσης λόγω αυσύνφορη δαπάνης επισκευής», αλλά διέρμενο υπόψη το όλο πνεύμα και την νομοτεχνική των υποδομών διατάξεων, αλλά και το οπιδάχτυα είναι τα διατηρητέα κτήρια στην Ελλάδα, ενώ παρέμεναν ανενεργές οι διατάξεις όλων νομοθετήματων για την συντήρηση και προστασία τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι, λίγο παραπάνω από τη διάταξη που παραθέσαμε, δέστας στους Νομάρχες διακριτή ευχερεία να επιβάλλουν παρεκκλίσεις και να διατάσσουν κατεδαφίση, αντί στερεωτικών εργασιών, «λόγω επαπειλούμενου μεγάλου κινδύνου», που βέβαια δεν καθορίζεται. Και είναι ακόμα χαρακτηριστικό ότι, περιλαμβάνεται στο άρθρο 3.5 β, που το παραθέτουμε ολόκληρο, για να δει ο μέσος αναγώστης με πόση... τόλμη γίνεται ευαδόλη και στον τομέα αρμοδιότητας του ΥΠ.ΠΟ.:

«Στην περίπτωση που το επικίνδυνο έχει χαρακτηρισθεί διατηρητέο ή ιστο

ρικό μνημείο ή έργο τέχνης ή βρίσκεται σε παραδοσιακό οικιαρχό ή παρουσιάζει μορφολογικό ενδιαφέρον, οι εκθέσεις επικινδυνότητας κοινοποιούνται και στην αρμόδια Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ) η οποία δύναται μέσα στην προθεσμία των ενστάσεων που προβλέπονται στις εκθέσεις να υποβάλλει προτάσεις ώστε τα επιβαλλόμενα μέτρα άρσης του κινδύνου να μη θίγουν το μορφολογικό χαρακτήρα του κτηρίου. Οι προτάσεις της ΕΠΑΕ επανειχέτανται στο επόμενο στάδιο εξέτασης του περιπνούντος».

Να δοθεὶ προσοχή στο ότι οι εκθέσεις επικινδυνότητας κοινοποιούνται στην ΕΠΑΕ (με τις γνωστές αδυναμίες της), που «δύναται» να υποβάλλει προτάσεις, οι οποίες με τη σειρά τους επανεγκέτανται.

Αλλά και στις προτεινόμενες διατάξεις που ακολούθουν, και αφούνται τη διαδικασία των ενστάσεων, είναι διφάνει η πρόθεση να δοθεί **αποφασιστική αρμοδιότητα**, γι' αυτές, σε κοινώς πολιτικούς μηχανικούς, δίχως ιδιαίτερη ειδίκευση, ενώ σε περιπτώση που κι αυτοί τυχόν διαφωνήσουν μεταξύ τους, ο όλος φάκελος παρεπάτεται στο ΥΠΕΧΩΔΕ, και πάλι σε επιτροπή ομοταγών μηχανικών.

Τελειώνουν με αναφορά και άλλου, πλήν ενδεικτικού σημείου του σχεδίου, δηλαδή τη διάταξη στο άρθρο 5.2, που διαλαμβάνει ότι «Η Πολεοδομική Υπηρεσία δικαιούται να αρχηγούει και να κατεδαφίζει κατ μέτρη περικινδύνου την εγκατάστασης ή της κατασκαφής (κατ την κρίση της), εάν αυτό απαιτείται για την άρση του κινδύνου ή είναι ουνέπια της κατεδαφίσης περικινδύνων μερών». Βέβαια, λίγο παρακάτω καταχωρίζεται και διάταξη που λέει ότι «Ειδικά για τα διατηρητέα κτήρια δεν επιτρέπεται η επιβολή του μέτρου της κατεδαφίσης λόγω αυσύνφορης δαπάνης επισκευής», πράγμα που δεν σώζει την κατάσταση αν έχουμε υπόψη τις ισχουσαίς πρακτικές και νομοθετικές ανεπαρκείες. Σημειώνως ακόμη ότι μεταξύ των «συναρμόδιων φορέων», στους οποίους στάλθηκε το σχέδιο, δεν περιλαμβάνεται και κανένας σχετικός φορέας ανωτάτης σχολής (Πανεπιστήμιον, Πολυτεχνείων).

# αρχαιολογικά

## Το κτήριο στη γωνία Κοραή-Πανεπιστημίου (Αθήνα)

Πολύς θύρωσε, αλλά και αγώνας, έγινε και γίνεται τους τελευταίους μήνες για τη διάσωση του κτηρίου στη γωνία Κοραή και Πανεπιστημίου, στην Αθήνα, που αγοράστηκε τελικά από ελβετική εταιρία, η οποία ακοπεύει να το κατεδαφίσει και να κτίσει πολυώροφο κτήριο. Και στη περιοδικό μας διαβιβάστηκε πολυσύλλογο σχετικό υλικό, από επιτροπή κατοίκων και επαγγελματών της γειτονίας, που δραστηριοποιήθηκε έντονα για το θέμα αυτό.

Εκτός από αυτά, και η Γ.Σ. του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Μετσοβίου Πολυτεχνείου ένεκρινε εισήγηση για διατήρηση του κτηρίου, σημειώνοντας ότι αυτό ανήκε αρχικά στον Σ. Κλεάνθη, ότι είναι αυθεντική μαρτυρία της πρώτης, εκτός του παλαιού οικισμού, και επί του εγκεκριμένου πολεοδομικού σχεδίου (Κλέαντος, 1834), οικοδόμησης της πρωτεύουσας κατά τη μέση Οθωνική περίοδο.

Με τη λογική, κυρίως, ότι **ελάχιστα** δείγματα της παλιάς αρχιτεκτονικής απέμειναν, στην Αθήνα και αλλού, δεν μπορούμε παρά να συνηγορήσουμε κι εμεις στη διατήρηση του κτηρίου αυτού. Όμως, θα πρέπει να επισημάνουμε, ταυτόχρονα, το άψωτο ενδιδάχευρον των γειτονών για παρόμοιο θέμα, ενώ μόλις πριν από λίγα χρόνια αιώνων πεντελώς, όταν κατεδαφίζονταν το πολύ σημαντικό κτήριο των Σ.Ε.Κ. (Ο.Σ.Ε.), λίγα μέτρα νοτιότερα και επί της Πανεπιστημίου.

Αλλά πρέπει και να επισημάνουμε την **μερική ευαισθησία** του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Μετσοβίου, που μέχρι τώρα δεν έχει ενδιφέρει, τουλάχιστον με τον ίδιο τρόπο, για κτήρια όπως γ.π. εκείνο του παλαιού Ωδείου, στην οδό Φερείου, της ιδιαίτερης εποχής με το κρινόμενο και πολύ σημαντικότερο αρχιτεκτονικά, που μέρα με τη μέρα καταρρέει. Ή για το **οπίτιο των Μακρυγιάννη**, στο Άργος, που αν και διατηρήτει μετατράπηκε σε ετοιμόρροπο από τον ιδιοκτήτη του και χαίνει μη αναστατώνομενη ή ανακατασκευαζόμενο, παρότι υπάρχει σχετική μελέτη στο ΥΠΕΧΩΔΑ. Σημειώνων ότι καιροί είναι να ενδιφέρεται, το ίδιο Τμήμα, για ολόκληρα μικρά σύνολα της πρώτης, μάλιστα, Οθωνικής περιόδου, όπως στην οδό Ταόκη, στο ίδιο το Άργος, ανάμεσα στα οποία, με ευλογίες της

ΕΠΑΕ, ξεφυτρώνουν ακαλαίσθητα ντουζάρια, ενώ κανείς δεν έχει προβεί σύτε καν σε αποτυπώσεις.

Νομίζω ότι είναι εξαιρετικά επείγον να δειχθεί **συνέπεια και συμβαρότητα** από τα Τμήματα Αρχιτεκτονικής για παρόμοια θέματα, με πρότασεις πληρότητας κι όχι με πυροσβεστικό τρόπο. Είναι, ίσως, εύλογο να κατηγορούνται πολιτικές πηγεσίς για ελλειψη συνέπειας και συμβαρότητας, αλλά μήπως πρέπει **(τώρα, γιατί ο χρόνος δεν μας πάρει)** να δώσουν κάποιοι άλλοι το καλό παράδειγμα, ασκάντας και την ανάλογη πίεση; Έτσι, ώστε να μας πουν ότι ο «πατριαρχόμενος» μας πάνε όταν έχουμε να κάνουμε μόνο με ζένες εταιρίες (κι όχι με «Έλληνες «φέρτες», με δημόσια, ή με άλλους «δικτυωμένους» πολίτες;...).

Βασιλής Κ. Δωροβίνης

## Για να σωθεί το σπίτι του Καρυωτάκη

Η Χωραδία Τρίπολης, στο πλαίσιο της προσπάθειας για τη διάσωση του σπιτιού του ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ, απόφασις ν' ασχοληθεί με το θέμα και να προβεί στις παρακάτω ενέργειες:

1. Ανοίγει τον υπ' αριθ. 478/296019/22 λογαριασμό στο υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας Τρίπολης και καταθέτει, συμβολικά, το ποσό των 50.000 δρχώ.

2. Κυκλοφορεί προσεχώς δίσκο, σε

στίχους Κ. Καρυωτάκη, σύνθετη Δ.

Λάγιου και εκτέλεση Χωραδίας Τρίπολης.

3. Δίνει Συναυλία στην Αθήνα (ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΛΑΣ) ή ανακούφιση στο Βενετίκι, για τους Τρίπολης και Αρκάδες διεύθυνσης της πρωτεύουσας.

4. Θα πραγματοποιηθεί Συναυλία στην Τρίπολη, μέσα στο '90.

Σημειώνεται ακόμη ότι:

α) Τα κέρδη από την εκδήλωσης 2, 3 και 4 θα κατατεθούν στο λογαριασμό της Τράπεζας.

β) Όσοι επιθυμείτε να βοηθήσετε την προσπάθειά μας προπετείτε να καταθέτετε στον παραπάνω λογαριασμό. γ) Το συνολικό ποσό του λογαριασμού που παραδοθεί στο Δήμο Τρίπολης, προκειμένου χρηματοποιηθεί για τον παραπάνω σκοπό.

## Πώς ήταν ο Κολοσσός;

Ο Ιταλός καθηγητής Πάολο Μορένο, σε πρόσφατη δημοσίευση, σκιαγράφησε την ιστορία του Κολοσσού της Ρόδου και έδωσε μια εικόνα του πώς ήταν στη μένος και πού. Σύμφωνα με την άποψη του Ιταλού αρχαιολόγου, αντίγραφο, σε μικρογραφία, του Κολοσσού υπάρχει σε ιταλικό Μουσείο. Αν λοιπόν η υπόθεση αυτή αληθεύει, ο Κολοσσός ήταν γυμνός, με τη φαρέτρα στον ώμο. Σπηριζόταν στο αριστερό πόδι, που έστεκε μπροστά, ενώ το δεξιό, αναστκωμένο, άγγιζε τη γη με τα δάχτυλα. Στο αριστερό χέρι το δάγαλα κρατούσε τόξο, που, ακουμπώντας στη γη, το στήριζε, ενώ στο δεξιό είχε πυρό. Το άγαλμα ήταν στημένο στο ιερό του Ηλίου, στους πρόποδες της ακρόπολης, και έμεινε εκεί μόνο για 70 χρόνια. Το 223 π.Χ. το έριξε κάτω σεισμός. Έτσι περέμενο στη γη το είδαν πολλοί αρχαίοι (Πλίνιος), ώστου, το 653 μ.Χ., Αράβες πειρατές το έσπασαν και το πουλήσαν ως χαλκό.

## Πλούσιοι τάφοι

Μνημειακοί λακκοειδείς τάφοι, του 5ου αι. π.Χ., με πλούσια τείρεμα, αποκαλύφθηκαν στην αρχαία Πύδνα. Σε έναν από τους τάφους βρέθηκαν τέσσερις λευκές αττικές λήκυθοι με εγχάρακτες παραστάσεις καθώς και πλήρης πολεμική εξάρτωση και επτά σταλεγμίδες.

## ΣΥΝΕΔΡΙΑ

### Μονεμβασία, Β' Συμπόσιο Ιστοριας και Τέχνης

Οργανώθηκε στη Μονεμβασία, για δεύτερη κατά σειρά χρονί και νωρίτερα φέτος (20-22 Ιουλίου), το Β' Συμπόσιο με θέμα την Πελοπόννησο κατά την εποχή των Παλαιολόγων (Βιμίζουμε ότι το περινό αφορεύει ειδικά τη Μονεμβασία), που δεν αποκλείεται να εξελιχθεί σε τοπικό μειονεκτόποτας. Στη φετινή σειρά διαλέξεων έγιναν δεκτηρίες ανακοινώσεως με συζήτηση, ξενάγηση στο πάνω και κάτω Κάστρο και δύο συναυλίες, η μια από το Εργαστήρι Παλιάς Μουσικής και η άλλη από τους Μαίστορες της Ψαλτικής Τέχνης.

# αρχαιολογικά

Κέντρο των εκδηλώσεων υπήρξε ο ναός του Αγ. Νικολάου, που κτίστηκε με φροντίδα του Λικινού, έπαιψε να λειτουργεί ως εκκλησία και, από την εποχή του Καποδίστριου μέχρι πριν μερικές δεκαετίες, στέγασε το Δημοτικό Σχολείο Μονεμβασίας. Και εδώ επιβεβαιώνται ότι πάρομα χρήση παλαιών ναών, που δεν λειτουργούνται, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διάσωση τους, τελικά, από την εγκατάλευψη και τη σταδιακή εξεφάντιση τους.

Η προσέλευση κοινού υπήρξε πολύ μεγαλύτερη από εκείνη του 1988, πιθανόν και επειδή το Συμπόσιο προηγήθηκε της γιορτής απελευθέρωσής της Μονεμβασίας (23 Ιουλίου).

Βασιλης Κ. Δωροβίνης

## «Απαντήσεις σε καινούργιες αρχαιολογικές ανακαλύψεις στην Ελλάδα»

Με τόθιμο αυτό άνοιξε η πέμπτη αρχαιολογική αρχαιομετρική συνάντηση της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής, που έγινε στις 28 Ιανουαρίου 1989. Ο βασικό ερώτημα που τέθηκε ήταν οι τρόποι με τους οποίους η αρχαιομετρία και η συντήρηση ανταποκρίνονται στις εκάστοτε προκλήσεις, που προκύπτουν από νέες ανασκαφές, νέα ανασκαφικά δεδουλέα, και στις ανάγκες αποκατάστασης των μνημείων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη συνάντηση αυτή στην περιβαλλοντολογική αρχαιολογία και την ανθρώπινη κατοικήση στη σπηλιά. Περιεχόμενο των δύο πρώτων ομιλιών ήταν η γεωγραφική διασκόπηση σε αρχαιολογικούς χώρους. Ο Καθ. Σ. Παπαμορίουπολος (Πανεπιστήμιο Πατρών) μίλησε για την πρόσφατη ίδρυση μιας ειδικής και καλά εξοπλισμένης ομάδας, χρηματοδοτημένη από το NATO (Science for Stability Program). Σκοπός της ομάδας είναι να ανταποκριθεί στις αειανδύνες απαιτήσεις για γεωφυσικές διασκοπήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους και ειδικά για σωστικές ανασκαφές. Τα πιο εντυπωσιακά αποτελέσματα του προγράμματος αυτού πρέπουν από την αρχαία πόλη της Μαντινείας, κοντά στην Τρίπολη, όπου

με ηλεκτρική διασκόπηση εντοπίστηκε μέρος του πολεοδομικού σχεδίου της πόλης. Διασκόπηση με τις ίδιες μεθόδους πραγματοποιήθηκε από τον Δρ Γ. Τσόκα (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) και στη Βόρεια Ελλάδα, στο Διο και στη Βεργίνα, όπου τα δεδουλέα από ηλεκτρικές, μαγνητικές και σεισμογραφικές τεχνικές χρηματοποιήθηκαν για τη καθοδήγηση των ανασκαφών σε καινούργιους χώρους. Το πιο σημαντικό εύρημα της διασκόπησης στη Βεργίνα ήταν το κτήριο κοντά στο ναό της Ευκλείας.

Στην πρώτη από τις δύο ομιλίες, σχετικά με τα κεραμικά, η Dr S. Vaughan (Εργαστήριο Fitch Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής) μίλησε για τα συμπεράσματα της έρευνάς της σε προϊστορικό κυκλαδικό αγγείο. Παρουσίασε αποτελέσματα πετρογραφικών αναλύσεων κεραμικής από τη Νάξο, Θήρα, Κέα και Μήλο και έδειξε πως ο συνδυασμός της γεωλογικής έρευνας με πετρογραφική ανάλυση είναι υποδίδαις για την εντόπιση των πηγών της πρώτης και τη διαλύνανση του τρόπου παραγωγής της κυκλαδικής κεραμικής.

Στη δεύτερη ομιλία για την κεραμική τονίστηκε η σημασία του προσδιορισμού του περιεχόμενου των κεραμικών αγγείων. Ο Dr R.E. Jones (Εργαστήριο Fitch Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής) ανέπτιξε πρόσφατες επιστημονικές εξελίξεις με βάση τη λημακή ανάλυση υπολειμμάτων στερεάς η υγρών ουσιών στα κεραμικά, εξηγώντας τις εργαστηριακές διαδικασίες που χρηματοποιούνται στην έρευνα θηραίων. Υπάρχουν τώρα αρκετά ενθαρρυντικά αποτελέσματα. «Έχει κατά καριός προσδιοριστεί ότι λόδι, κρασί, ρήτινες, κερι και ζάχαρη ήταν το σύντομη περιεχόμενο χρηστικών αγγείων. Επιπλέον όμως βρέθηκε ότι είδος λατρευτικών αγγείων της 'Υστερης Εποχής του Χαλκού στην Κύπρο (bibli juglet) περιείχε και όπιο».

Στις επόμενες ομιλίες αναπτύχθηκαν προβλήματα περιβαλλοντολογίας στην αρχαιότητα. Η Δρ Α. Σαρπάκη άρχισε με μια περιβλήπτη της παλαιοθεατικής στην Ελλάδα και συνέχισε με παραδίγματα από τη δική της έρευνα σε σημαντικές πορόστητες σπήλαια και άλλων υπολειμμάτων φυτών που βρέθηκαν στη Δυτική Οικία στο Ακρωτήρι Θήρας. Τέτοια ευρήματα βοηθούν να εξηγήσουμε το χαρακτήρα της γεωργίας και της επεξεργασίας της οιδεάς στην 'Υστερη Εποχή του Χαλκού. Επίσης οι

Drs G. Bailey, C. Turner (Cambridge University) και M. Macklin (Newcastle University) έδωσαν αποδεικτικά στοιχεία για το πώς περιβαλλοντικοί παράγοντες και η γεωλογική εξέλιξη της περιοχής επηρέασαν τις ανθρώπινες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της παλαιοιλιθικής εποχής στην παλαιοιλιθική βραχοσκεπή στο Κλειδί, που βρίσκεται στο φαράγγι του Βίκου στην Ήπειρο. Επόνταν τη σημασία της μελέτης των λιμναίων ιζημάτων και προσδιογισμών εδαφών της περιοχής, σε μια προσπάθεια αναπράστασης του παλαιοιλιθικού τοπίου. Ο Δρ Γ. Θεοδώρου (Πανεπιστήμιο Αθηνών), αναφέρθηκε σε ακόμα παλαιότερες εποχές και ασχολούμενος με παλαιοτολογία σπουδήντων, έδωσε μια γενική παρουσίαση των χώρων όπου η αρχαιολογία και η παλαιοτολογία συναντώνται. Ακολούθησε μια παρουσίαση από τον Δρ Θ. Πίτσο (Ανθρωπολογικό Μουσείο, Πανεπιστήμιο Αθηνών) των ερευνών του στα οπλαίσια κοιλώματα της θέσης «Απηλόμα» στη Μονή, όπου το ενδιαφέρον έχει συγκεντρωθεί στους ανθρώπινους σκελετούς και στην υπό εξέταση ηλικία τους. Ενώ τα πάνω στρώματα της οπλαίσιας έχουν χρονολογηθεί με ESR (electron spin resonance) ύψη ρύπων στα 20 με 40 χιλιάδες χρόνια από σήμερα, δύο από τα κρανία που βρέθηκαν εκεί μπορεί να είναι προγενέστερα του Ήπιου αριστερίου. Η κ. N. Kυταρίδη (Εφορεία Σπηλαιολογίας) περιέγραψε τις πρόσφατες ανασκαφές στο οπτάλιο Θεόπετρα στην Καλαμάτα Θεσσαλίας, αποδεικνύοντας με βάση στρωματογραφικά δεδουλέαματα μια συνεχή κατοίκηση από την Παλαιοιλιθική έως την 'Υστερη Νεολιθική εποχή.

Το θέμα των παλαιοιλιθικών ανθρώπων ολοκληρώθηκε με έκθεση των Δρ Μποσάκη και Δρ Γ. Μανάτη του Εργαστηρίου Αρχαιομετρίας, ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος, για τη χρονολόγηση σταλαγμητικών κοιτασμάτων από στηλέα με ESR. «Όπως δείχνουν τα πράτα αποτελέσματα από το οπτάλιο του Διυρού και τη θέση «Απηλόμα», η μεθόδος αυτή, συνδυασμένη με γεωλογικά και στρωματογραφικά δεδουλέαματα καθώς και με μετρήσεις ραδιενέργειας, υπόσχεται πολλά για μελλοντικές έρευνες».

Στις δύο επόμενες ομιλίες παρουσιάστηκαν θέματα αναστήλωσης και συντήρησης, που δόθηκαν από την Δρ Κ. Θεοχαρίδη (Βιζαντινή Εποχή Θεσσαλονίκης). Παρουσίασε το εντυπωσιακό πρόγραμμα επισκευής και ενίσχυσης του ναού του Αγίου Γεωργίου. Ροτόντα, στη Θεσσαλονίκη, οι καταστρόφες

# αρχαιολογικά

του οποίου προκλήθηκαν μετά το σεισμό του 1978. Το έργο αυτό, που ξεκίνησε με μια μελέτη των οικοδομικών υλικών της εκκλησίας και ένα συνεχή έλεγχο των ρωγμών στους τοίχους, συνεχίστηκε με την εγκατάσταση ειδικών δακτυλίων από ανοιξιδώτων σταόλι γύρω από το ναό καθώς και τη στερεοποίηση των τοίχων και των φυφιδωτών. Η κ. Κ. Ηλιογάμψρου (ΣΤ' Εφερέα Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Πάτρα) μήλτσε για τις κανούργιες μεθόδους που χρησιμοποιούνται για τη συντήρηση των ψηφιδώτων. Η αφαίρεση της γυραίας από αυτά γίνεται με υπέρυθρη ακτινοβολία. Ως ενίσχυση χρησιμοποιείται ένα κονίαμα που αποτελείται κυρίως από παραδοσιακά συστατικά (αντί για τη χρήση της τηγίνης araldite στο Βρετανικό Μουσείο). Η πολύ πάνια παρουσία από οργανικό λειψανό σε ένα διαφορετικό υλικό, τον πυριτόλιθο, υστηρίζεται από την κ. Ε. Αδαρ. Τα υπολείμματα κοινής ουσίας που βρέθηκαν σε ένα παλαιολιθικό εργαλείο από πυριτόλιθο, στην Καστρίτσα Ηπείρου (το μοναδικό μέσα σε 18.000), αποδειχθήκαν ότι είναι madder και τητίνη πιεβανών από πέτρο. Αυτό το ενδιαφέρον αποτέλεσμα μπορεί να αντιρρωστείσαι ίσως ένα από τα πρώτα δείγματα κόλλας από την Πρώιμη Παλαιολιθική περίοδο.

R.E. Jones

**Πρώτη Διεθνής Διάσκεψη για την προστασία της ιστορικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς των χωρών της Μεσογειακής Ευρώπης**

(Σαραγόσα, Ισπανία,  
14-15 Απριλίου 1989)

Στη Σαραγόσα της Ισπανίας διοργανώθηκε στις 14 και 15 Απριλίου 1989 από (Ιδιωτικό) Ινστιτούτο Ανωτέρων Καλλιτεχνικών Σπουδών (I.E.S.A., Παρίσι), με τη συνδρομή του Δημού και του Επαρχιακού Συμβουλίου της Σαραγόσας και με την οικονομική υποστήριξη ισπανικών επιχειρήσεων (Ibercaja, Corte Ingles, Iberia), η Πρώτη Συνάντηση για την Προστασία της Κινητής Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Χωρών της Μεσογειακής Ευρώπης. Στη συνάντηση αυτή πήραν μέρος εκπρόσωποι διαφόρων ειδικοτή-

των (αρχαιολόγοι, ιστορικοί της τέχνης, νομικοί, ασφαλιστές, επινομικοί κλπ.), που συχολόγισαν με θέματα προστασίας των κινητών πολιτισμικών αγαθών, από την Πορτογαλία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία και Ελλάδα κυρίως, αλλά και από άλλες χώρες. Την Ελλάδα εκπροσώπωσαν οι αρχαιολόγοι Π. Πάντος (Έφερος Αρχαιοτήτων Λαμίας), Ισ. Κακούρης (Τιμιταράχης Βιζαντινών Μουσείου της ΥΠ.ΠΟ.) και 'Αννα Φραγκιά (αρχαιολόγος στη Δίστη Λαϊκού Πολιτισμού). Τα κεφαλαιώδη θέματα με τα οποία συχολογήθηκε η διάσκεψη αυτή ήταν: (α) Η ιδιωτική κληρονομιά (δηλ. οι δυσκολίες της προστασίας, κυρίως in situ, τη πολιτισμική κληρονομίας σε ιδιωτική - διαστάσεις, εμπειρίες, σκέψεις για τη ληφθερόντων νομικά, τεχνικά και οικονομικά μέτρα προστασίας) και με δευτερεύον θέμα το ρόλο των επιχειρήσεων στην προστασία της ιδιωτικής πολιτισμικής κληρονομιάς (δηλ. διμοσιονομικά μέτρα, τεχνική και οικονομική συνδρομή), που θα επέτρεπε τη βελτίωση της προστασίας της ιδιωτικής πολιτισμικής κληρονομιάς. (β) Εμπόριο και πολιτισμική κληρονομιά, αδηλ. κατά πόσο το διεθνές εμπόριο τέχνης αποτελεί κίνδυνο για τις πολιτισμικές κληρονομιές των διαφόρων εθνών ή συμβολή στην αξιοποίηση, γνώση και προστασία τους.

(γ) Θέματα προλήψεων εγκληματικών ενεργειών και συντηρήσεως. (δ) Τα δενθήν και τα κοινοτικά ζήτηματα (δηλ. οι δάφορες χώρες, που εκπροσωπήθηκαν, και οι υπαλλήλοι της EOK έλαβαν δέστη σε θέματα, όπως, κατά πόσο μπορεί να υπάρξει μια ευρωπαϊκή προστασία της πολιτισμικής κληρονομίας, σε ποια όρια, σε ποιες νομικές βάσεις και με ποιους τεχνικούς ή υλικούς τρόπους και όρους, καθώς και κατά πόσο η ανάπτυξη της επικοινωνίας σε διαπεριφερειακό, κοινωνικό και διεθνές επίπεδο αποτελεί βάση για μια αποτελεσματική προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς).

(ε) Η θρησκευτική, λατρευτική κληρονομιά, η εξέταση θεμάτων όπως η ιδαιτέρω όψη αυτής της κληρονομίας στη Ν. Ευρώπη, η λειτουργική εξέλιξη και η χρήση των αντικειμένων θρησκευτικής τέχνης που διυσκολεύεται και τα πιθανά μέτρα προστασίας της θρησκευτικής κληρονομιάς και τη τουριστική ανάπτυξη ευαγρίες και κινδύνου μιας λαϊκής αξιοποίησεως. Τέλος, μια ειδική στρογγυλή τράπεζα

ασχολήθηκε με θέματα ασφαλειών, δηλ. με την ασφαλιστική κάλυψη των έργων τέχνης, με τις κλοπές και τις απάτες κατά ασφαλιστικών εταιριών, με την πρόληψη και την καταστολή τους, με τη συνεργασία ασφαλιστικών εταιριών και δημοσίων υπηρεσιών (αστυνομίας κλπ.) και με τα τεχνικά μέσα προστασίας και ταυτίσεων των έργων τέχνης.

Οι Ελλήνες εκπρόσωποι παρενέβησαν στα περισσότερα από τα ανωτέρω θέματα με λήψη θέσεως ή με συμμετοχή στη συζήτηση. Η 'Άννα Φραγκιά παρουσίασε μια ανακοίνωση για την προστασία της νεότερης πολιτισμικής κληρονομιάς στην Ελλάδα από νομικές και ουσιαστικής απόψεως, δίνοντας κάποια παραδείγματα περιγράφοντας τις δυνατότητες και τις δυσκολίες σε τομείς όπως τα διατηρητέα κτήρια, τα παλιά εργοστάσια (βιομηχανική αρχαιολογία), τα λαογραφικά μουσεία και αντικείμενα, και τονίζοντας την ανάγκη φύσισεως ενός νέου νόμου-πλαίσιου, που να λαμβάνει υπόψη τις διαμορφώμενες νέες πραγματικότητες.

Ο Π. Πάντος, σε ανακοίνωση του για το εμπόριο και την πολιτισμική κληρονομιά, αφού εξέθεσε τα της αρχαιολογικής νομοθεσίας στην Ελλάδα και τα προβλήματα του N. 654/77 κατά την αρχική φάση εφαρμογής του, τόνισε ότι οι ποινικές διατάξεις του νόμου περί αρχαιοτήτων τελούν υπό ανθεμώρηση επί το αυστηρότερο (νομοχειρίσιμο κατατέθεν στη Βουλή από Jan. 1987). Οπότε σο οι αυστηρές ποινικές διατάξεις δεν αποτελούν εχέγγυο αποτελεσματικότητος, στο μέτρο που δεν έχει ακόμα εξασφαλισθεί η συνεργασία των χωρών εισαγωγής αρχαιοτήτων τους η υιοθέτηση κάποιων αρχών δεντοντολογίας από τους τελικούς αγοραστές (μουσείες ή συλλογείς). Σίνεπως, υπό τις κυριαρχούσες συμπεριφορές και στάσεις του (εν πολλοῖς παρανόμου) εμπορίου αρχαιοτήτων, η θέση των χωρών θυμάτων στη Νότια Ευρώπη δεν μπορεί παρά να είναι αρνητική και ασυμβιβαστή σε θέματα προστασίας της καταληπτευόμενής αρχαιολογικής τους κληρονομιάς.

Στα δενθήν και κοινοτικά θέματα έκαναν αλληλουσμπληρούμενες παρενέβεσης οι Ισλ. Κακούρης και Π. Πάντος. Ο πρώτος τόνισε τις βάσεις του ευρωπαϊκού πολιτισμού ως αιτιολογικού στοχείου προστασίας της ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς και σε κοινοτικό επίπεδο, πράγμα που ήδη έχει

# αρχαιολογικά

αρχίσει να συμβαίνει με το πρόγραμμα π.χ. προστασίας και αναστροφώσεως μνημείων αρχιτεκτονικής (προϋπολογισμός: 4 εκ. ECU το 1989, ελάχιστος βεβαίων σε σχέση με άλλα μεγέθη της ΕΟΚ). Ο δεύτερος υποτίτλος θέτει σε σχέση με άλλα μεγέθη της ΕΟΚ. Ο πρώτος παραπομπής της νομοθεσίας καλπρομάδιας σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, από νομικής προύσης, δεν μπορεί να διαφέρει κατά τους ουσιώδεις κανόνες της από όσα διαλαμβάνουν οι ήδη υφιστάμενες συνθήκες και συστάσεις της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Προσπάθειας για την εναρμόνιση της νομοθεσίας και στον τομέα αυτό θα πρέπει να συνεχιζούν. Σήμερα χρειάζεμενη, είπε, νέες ιδέες και πλαίσια διακινήσεως των πολιτισμικών αγάθων μέσω της εθνικής και κοινωνική σύντορα, αλλά και διεθνών. Οι εναλλακτικές λύσεις νομιμού κυκλοφορίας των αγαθών αυτών, όπως οι περιοδικές εκθέσεις, οι ανταλλαγές συλλογών ή σούσος, σημασίας, οι περιοδικές θεματικές εκθέσεις, οι μακροχρόνιοι διανεύσι ή κάπως αρχαιολόγοι συλλογών εκμαγείων και αντιγράφων, και όχι απραγματιώνες μέθοδοι αρχαιολογίστες ή παρανόμων προσκτήσεων, θα είναι δέματα που πρέπει να μας απασχολήσουν στο διάστημα και διάνοια της Ευρώπης το 1992. Η αλληλεγγύη των ευρωπαϊκών κρατών, πρόσθετος, στον αγώνα κατά της πολιτιστικής εγκληματικότητας, όπως τα αδικήματα παρανόμων ανασκαφών, λεπτλασίας αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, παρανόμου εξαγωγής αρχαιών και έργων τέχνης κλπ., είναι πράξη προστασίας της κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς και θα διαδηλώσει τη βούληση συνεργασίας και αλληλεσύργειας των ευρωπαϊκών κρατών. Το σχέδιο ψηφίσματος για την επιστροφή της πολιτισμικής κληρονομίας και θα διαδηλώσει τη βούληση συνεργασίας και αλληλεσύργειας των ευρωπαϊκών κρατών. Το σχέδιο ψηφίσματος για την επιστροφή της πολιτισμικής κληρονομίας που έγινε δεκτό τον Απρίλιο 1989 στη Ρόδο και θα υποβληθεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, περιλαμβάνεται μεταξύ της Επιτροπής που πρέπει να αναλάβει η Επιτροπή και τα κράτη-μέλη της ΕΟΚ στην κατεύθυνση εναρμονίσεως της νομοθεσίας τους, καώς και το έργο που πρέπει να επιτελεσθεί σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τέλος, ο Ιστι. Κακούρης, σε παρέμβασή του για τη λατρευτική κληρονομιά, εξέθεσε τις ιδιαιτερές σχέσεις των ορθοδόξων Ελλήνων προς τη θρησκευτική τους τέχνη και παράδοση (πιο εσωτερικές και πιο οικείες σε σχέση με άλλους λαούς), πράγμα που απλοποιεί

κάπως τα προβλήματα προστασίας. «Κάποτε κάποιοι ιερείς εμποδίζουν τους αρχαιολόγους να κάνουν ένα κατάλογο ή απαγορεύουν τη συντήρηση μιας πολύ σεβάσμας εικόνας ή δεν συνεργάζονται στη συγκέντρωση σε καλύτερη προστασίανες ενοριακές εκκλησίες των εικόνων και των οικεών που είναι διάσπαρτα σε εξωκλησία μακρινά και διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο κλοπής. Κάποτε, κάποιοι αρχαιολόγοι ή συντηρητές δε φέρνουν με το σεβασμό που θα ανένεψε κανείς εμπρος σε αντικέίμενα λατρείας. Άλλα φαίνεται ότι πρόκειται μάλλον για αδέξιες υπερβολές οι οποίες αναφέρονται από προσωπικές σχέσεις και όχι από τη νομοθεσία». Γενικώς, η πρώτη αυτή συνάντηση της Σαραγόσας (η πόλη αυτή πρότεινε οιροσείς ως μόνιμη έδρα των συμποσίων αυτών) ήταν πολύ χρήσιμη, γιατί έδωσε την ευκαρία σε εκπροσώπους χωρών της Ν. Ευρώπης να αλληλογνωρίσουν και να συμητρέψουν τα ίδιατα προβλήματα της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομίας σε κάθε χώρα και δεύτερον, γιατί υπεύθυνοι διαδρόμων και φορέων (αρχαιολογικές υπηρεσίες, νομικοί, κληρικοί, κοινωνικοί εκπρόσωποι, ασφαλιστές, αστυνομικοί κλπ.) μπορείσαν να εκφράσουν στον ίδιο χώρο την εμπειρία και τα προβλήματα του χώρου ευθύνης τους σε μια διεθνή, και κυρίως ευρωπαϊκή, κοινωνική προσπάθεια κατανοήσεως και επιλύσεως τους.

Π.Α.Π.

## 1ο Ελληνικό Συνέδριο Φωτογραμμετρίας

Στις 2 και 3 Νοεμβρίου 1989 θα πραγματοποιηθεί στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων το 1ο Ελληνικό Συνέδριο Φωτογραμμετρίας και Τηλεπικόπτησης, με θέμα: «Τεχνολογικές εξελίξεις και εφαρμογές φωτογραμμετρίας και τηλεπικόπτης, πρόκληση στην παραγωγή». Η Ελληνική Εταιρεία Φωτογραμμετρίας και Τηλεπικόπτης, στην προσπάθεια δραστηριοποίησης του υπάρχοντος Επιπτυμονικού διανομικού, αλλά και για τη γενικότερη προώθηση της επιστήμης και της διαδοσης της εφαρμογής της διοργανώνει το Ελληνικό Συνέδριο Φωτογραμμετρίας και Τηλεπικόπτης σε συνεργασία με τον Πανελλήνιο Σύλλογο Αγρυπνών και Τοπογρά-

φων Μηχανικών και το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας σε κεντρική αιθουσα της Αθήνας.

Οι κυριότεροι στόχοι του Συνεδρίου είναι η ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων συναδέλφων για τις σύγχρονες εφαρμογές και τα καινούργια όργανα, οι τρόποι προσαρμογής τους στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα, η παρουσίαση σύγχρονων μεθόδων και τεχνολογιών στην περιοχή της Φωτογραμμετρίας και Τηλεπικόπτησης και η διερεύνηση των τάσεων εβδέλησης των επιστημών αυτών τόσο στο επωτερικό όσο και στην Ελλάδα.

Πιστεύεται ότι οι ανακοινώσεις που θα παρουσιαστούν και οι συζητήσεις που θα ακολουθήσουν πρέπει να εστιάσουν σε συγκεκριμένα σημεία που περιλαμβάνονται στον πίνακα των θεμάτων του Συνεδρίου. Για τον λόγο αυτό, καλούνται όλοι οι ενδιαφερόμενοι να συμβαλούν με τη ζωντανή και δημιουργική παρουσία τους στην πρώθηση των στόχων του Συνεδρίου.

Πληροφορίες: Ελληνική Εταιρεία Φωτογραμμετρίας και Τηλεπικόπτησης, Ταχ. Θυρίδα 31287, 1003 Αθήνα. Τηλ. 3607652, 3625479 (κα Αλέκα Πρεσβύτελου).

## Διεθνές Συμπόσιο Πάτμου (22-24 Σεπτεμβρίου 1988): Θεολογία, τέχνη και ιστορία ενός ιερού τόπου

Ανάμεσα στις ποικιλές εορταστικές εκδηλώσεις για τα 900 χρόνια (1088-1988) ιστορίας της Ι. Μονής του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου της Πάτμου εξέχουσα θέση κατέλαβε το τριήμερο Συμπόσιο, που οργανώθηκε επί τόπου από την Εταιρεία Βιζαντίνων και Μεταβυζαντίνων Μελετών (Καθηγ. Κ. Αθαν. Κομιντζής) και με συμπράτη του ΥΠ.Π.Ο., Ιδρυμάτων, Οργανισμών, της ίδιας της σεβασμούς Ι. Μονής κ.ά.

Τις εργασίες του Συνεδρίου, που ήταν άφογα οργανωμένες, εποικίλλωνται, ώστε τελικά το τρίτη μέρος να αποβεί μια εμπειρία ανεπανάληπτη για όσους είχαν την καλή τύχη να συμμετάσχουν στο Συμπόσιο. Ο γράφων έλαβε μέρος ως εκπρόσωπος του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων. Επίσημη εκπροσώπηση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του ΥΠ.Π.Ο. δεν υπήρξε, μολονότι ήταν αυτή η Υπηρεσία που

# αρχαιολογικά

κυριολεκτικά ξανάστησε στα πόδια του το μοναστήρι, αναστηλώνοντας τα κτήρια, συντηρώντας τα κειμήλια και τις εικόνες, δημιουργώντας την καινούργια Βιβλιοθήκη. Μήνας περί αλλά μεριμνά και τυρβέζει σήμερα;

Οι οκτώ συνοικιακά συνεδρίες του Συμποσίου κάλυψαν τις εξής τέσσερις ενότητες: α) Θεολογία - Εκκλησιαστική Ιστορία, β) Ιστορία - Θεοσοι - Προσωπογραφία, γ) Αρχαιολογία - Ιστορία Τέχνης, δ) Φιλολογία - Κορυφαία - Παιδεία - Οικονομία. Οι συμβολές σε γενικές γραμμές ήσαν υψηλού επιπέδου, θα άξεις δε να επισημανθούν καθώς ορισμένες, που δημιουργήθηκαν βαθιά αισθήση στις ολόκληρες συνέδρους, όπως του Σέρβου Αρχιμ. και Καθηγ. π. I. Bulovin για το «Πνεύμα στην Αποκάλυψη του Ιωάννου» (σε αξιοσήμαστη εκκλησιαστική γλώσσα, που θα τη ζητούσαν πολλοί «Ελλήνες ομόχρεον του!»), του Επισκόπου Διοκλείας (Αγγλίας) Σεβασμ. κ. Καλλίστου Ware για τη «μοναστική ζωή σύμφωνα με τον 'Οσιο Χριστόδουλο Πάτμου» (αγγλικά), του πάντοτε γλαφυρού, κορυφαίου βιζαντινολόγου Sir Steven Runciman για «Αγγλος ταξιδώτες και Πάτμο» (αγγλικά), τις αλτήλουσματηρότυμενες ανακοινώσεις των Καθηγητών κ.κ. M. Nastazopoulos & Πελεκίδη και Xρ. Μαλτέζου για «τα πλοία της Μονής Πάτμου», τέλος του ελληνιστή Καθηγ. κ. R. Browning «Μερικές σκέψεις για την Πατματίδα Σχολή των 1800 αιώνων» (αγγλικά). Στο τέλος κάθε συνεδρίας ακολουθούσε συζήτηση, που συνέβαλλε στη διασφόροιση ορισμένων θεμάτων και στον εμπλουτισμό των γνώσεων.

Τρεις συνεδρίες αφερώθηκαν στην Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης της Πάτμου. Από τις 14 συνοικιακούσεις που ακούστηκαν, η γενική εντύπωση ήταν πως μόλις το 1/3 από αυτές ήταν οιωσιατική συμβολή στην «Πατμολογία». Ιδιαίτερα ισχνός, με εξαιρέση την ανακοίνωση του Καθηγ. Χ. Μπούρα, ήταν ο τομέας της Αρχιτεκτονικής. Ο «μεγάλος απόν» ωστόσο ήταν οι πατιμακές εικόνες, δηλαδή με σημερινή, κριτική απότυπην του «corypha» των, που εκδόθηκε το 1977 από τον Μ. Χατζήδακη. Από τις αξιόλογες ανακοινώσεις σα θατούμενη ιδιαιτερά στις ακόλουθες, που πιστεύουμε ότι ήταν πρώθημαν την έρευνα:

1) N. Sevchenko, «Εικόνες του Σπηλαίου της Αποκαλύψεως: μερικές σκέψεις για τη βιζαντινή ποιοτικογραφία» (αγγλικά). Με ακριβολογία και γνώση του υλικού,

η κ. Sevchenko διερεύνησε τα σχετικά παραδείγματα – ιδιαίτερα μικρογραφίας – και κατέληξε σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

2) E. Παπαθεοφάνους - Τσουρή, «Οι τοιχογραφίες του Σπηλαίου της Αποκαλύψεως». Η συνάδελφος εξέτασε εξατλητικά τα σπαράγματα των βιζαντινών τοιχογραφιών του Σπηλαίου.

3) Nt. Mouriki, «Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου της Παναγίας της Μονής Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου». Με εύστοχες εικονογραφικές παρατηρήσεις και διερεύνηση των ιστορικών δεδομένων της Μονής, η ομήτρη Καθηγήτρια αναχρονόδηγος με τρόπο πειστικό τις προ πολλού γνωστές εξαίρετες αυτές βιζαντινές τοιχογραφίες.

4) G. Galavaris, «Η Πάτμος ως θέμα στη μεταγεννατική ευρωπαϊκή Τέχνη» (αγγλικά). Με μοναδική γληφαρόποττα, ποιητικότητα και γνώση του θεμάτου, ο Καθηγ. Γαλαβάρης ανέπτυξε τις μεταφορώσεις του μοτίβου «Πάτμος/Αποκάλυψη» στη νεότερη ευρωπαϊκή τέχνη, προφέροντας στο καθηλωμένο ακροπάτηρι του ένα υψηλό δείγμα μιας σύγχρονης αντιμετώπισης ως προς τη τεχνογνωστή ανάλυση του έργου τέχνης.

Εκείνο που εύχεται κανείς είναι να τυπωθούν γρηγορία τα Πρακτικά (κοινό πρόβλημα, όπως είναι γνωστό, για όλα τα συνέδρια). Πάντως ορισμένες ανακοινώσεις από την περιορίζη της Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης έχουν ήδη συμπεριληφθεί στον ογκώδη, πολυτελή τόμο «Οι θρησκοί στην Πάτμο», που κυκλοφόρησε τις ίδιες μέρες από την Εκδοτική Αθηνών.

Το Συμπόσιο θα παρέμενε ένα ανάμεσα στα πάμπολλα παρεμφερή του είδους, από τις περιορισμένες μόνο στις ανακοινώσεις και τις αναπόφευκτες συνεντοπίσεις. Ευτυχώς όχι! Μια σειρά άλλων εκδηλώσεων θοήστηκε στο χρόνο Βιβλιοθήκη, και στην ομορφή διευθετημένη έκθεση των εικόνων και των κειμηλίων (όπου λειτούργησε και έκθεση σύγχρονης αγιογραφίας), εξαισίσες ακολούθες και ολονυκτικές την παραμονή και αντιμερα της ερήμης της Μεταστάσεως του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου (25 Σεπτεμβρίου), που γιορτάζει το μοναστήρι και όλο το νησί, επερνούσι στο Σπηλαίο της Αποκαλύψεως και στην Ι. Μονή του Ευαγγελισμού (εδώ πάντα ζωντανή η παρουσία του αιολίου π. Αμφιλοχίου), ευγενική προσφορά άλμπουμ δισκών βιζαντινής μουσικής από τον Καθηγ. κ. Γρηγ. Στάθη, ρεοτάλ βιολού του διάσημου Γεχούντη Μενούχιν με έργα Μπαχ (κάτι σαν εξλαστηρία προσφορά ειδικούς της «Ελληνικής Εταιρείας» του κ. Καρρό, που τις ίδιες μέρες είχε οργανώσει στην Πάτμο «περιβαλλοντολογική συνάντηση», ανεξάρτητη από το Συμπόσιο, και λίγο έλειψε να λειτουργήσει είς βάρος του, αφού μέγια ποσοστό του κονδυλίου του ΥΠ.Π.Ο. που προορίζοταν για το Συμπόσιο λέγεται ότι διοχετεύτηκε σε αυτήν) – δια όλα αυτά και τόσα άλλα, που χάρηκε καθένας χωριστά. Όμως ανεπανάληπτη, δυντώς συγκλονιστική εμπειρία ήταν η λαμπρή, επιβλητική και σεινυπότερη παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Δημητρίου και των ανωτάτων αξιωματούχων όλης της χριστιανικής Ανατολής κατά τις ετερόδοσιες Εκκλησιών της Δύσης. Οι ιστορικές στιγμές της άφηξε του Πατριάρχη από την έδρα της Ορθοδοξίας στην Πάτμο διά θαλάσσης, η προσκύνηση στο ιερό νησί της Αποκαλύψεως, η αδιάκοπη παρουσία όλων στις τελετές και τις ιερές ακολουθίες, το μέγα πλήθος των προσκυνητών που συνέρρευσε απ' όλη την Ελλάδα για να τιμήσει τους Αγίους της Πάτμου και να διαδηλώσει το σεβασμό του στην κορυφή της Ορθοδοξίας είναι γεγονότα που ξεπερνούν σε σημασία το παλαιό της εδώ πρόχειρης απομνημνευτικόν.

Θα κλείσω με τη διαπίστωση, ότι Συμπόσιο όπως αυτό, ενταγμένα μέσα στον φυσικό τους χώρο, δείχνουν καθαρά ένα πράγμα: όσο ποι γρήγορα γίνει αυτούτη, πώς Βιζαντινή Τέχνη και Εκκλησία δεν διαχρέβονται, τόσο ποι σύντομα θα απαλλαγούμε από την τεχνητή και τελικά σχιζφρενική δημιουργία «στεγανών».

ΥΓ. Εάν τα πράγματα εισιδωθούν, ελπίζεται να καλυφθεί σύντομα ένα θέμα που δεν θίγηκε στο Συμπόσιο, δηλαδή οι σχέσεις του Οσίου Χριστόδουλου, ιδρυτή της Μονής, με τον τόπο της κοιμήσεως του στην Εύβοια.

βρίσου), που γιορτάζει το μοναστήρι και όλο το νησί, επερνούσι στο Σπηλαίο της Αποκαλύψεως και στην Ι. Μονή του Ευαγγελισμού (εδώ πάντα ζωντανή η παρουσία του αιολίου π. Αμφιλοχίου), ευγενική προσφορά άλμπουμ δισκών βιζαντινής μουσικής από τον Καθηγ. κ. Γρηγ. Στάθη, ρεοτάλ βιολού του διάσημου Γεχούντη Μενούχιν με έργα Μπαχ

(Μπαχάκης της Ελληνικής Εταιρείας) του κ. Καρρό, που τις ίδιες μέρες είχε οργανώσει στην Πάτμο «περιβαλλοντολογική συνάντηση», ανεξάρτητη από το Συμπόσιο, και λίγο έλειψε να λειτουργήσει είς βάρος του, αφού μέγια ποσοστό του κονδυλίου του ΥΠ.Π.Ο. που προορίζοταν για το Συμπόσιο λέγεται ότι διοχετεύτηκε σε αυτήν) – δια όλα αυτά και τόσα άλλα, που χάρηκε καθένας χωριστά. Όμως ανεπανάληπτη, δυντώς συγκλονιστική εμπειρία ήταν η λαμπρή, επιβλητική και σεινυπότερη παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Δημητρίου και των ανωτάτων αξιωματούχων όλης της χριστιανικής Ανατολής κατά τις ετερόδοσιες Εκκλησιών της Δύσης. Οι ιστορικές στιγμές της άφηξε του Πατριάρχη από την έδρα της Ορθοδοξίας στην Πάτμο διά θαλάσσης, η προσκύνηση στο ιερό νησί της Αποκαλύψεως, και διαδηλώσει το σεβασμό του στην κορυφή της Ορθοδοξίας είναι γεγονότα που ξεπερνούν σε σημασία το παλαιό της εδώ πρόχειρης απομνημνευτικόν.

ΥΓ. Εάν τα πράγματα εισιδωθούν, ελπίζεται να καλυφθεί σύντομα ένα θέμα που δεν θίγηκε στο Συμπόσιο, δηλαδή οι σχέσεις του Οσίου Χριστόδουλου, ιδρυτή της Μονής, με τον τόπο της κοιμήσεως του στην Εύβοια.

Δημήτρης Δ. Τριανταφυλλόπουλος  
Έφορος Βιζαντινών Αρχαιοτήτων

# αρχαιολογικά

## ΒΙΒΛΙΑ

### Το έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας κατά το 1988

Τον Απρίλιο του 1988 έγινε, όπως κάθε χρόνο, στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας η έκθεση των περιγραμένων κατά το 1988.

Όπως είναι γνωστό, η Α.Ε. είναι ένα από τα αρχαιότερα ίδρυμάτα της χώρας μας με συνεχή παρουσία και προσφορά στην αρχαιολογική επιστήμη πάνω από 150 χρόνια. Το έργο της είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την αρχαιολογική έρευνα, γιατί χάρη στο ζηλού των φιλάρχων ιδιωτών διεξήγονται ανασκαφές και χρηματοδοτούνται έργα αναστήλωσης και συντήρησης των μνημείων της Επαρχίας της Επιρρεάς εκδίδει από τον περιορισμένο αώνα τρεις ετήσιες επιστημονικές εκδόσεις. Το **Έργον**, το **Πρακτικά** της Α.Ε. και την **Αρχαιολογική Εφημερίδα**.

Η φετινή ομιλία του Γραμματέα της Εταιρείας αναφέρθηκε, όπως κάθε χρόνο, στις δραστηριότητες της Εταιρείας, που το κύριο έργο της είναι η χορηφοτόπτηση για τη διεξαγωγή ανασκαφών που εκτελούνται από αρχαιολόγους της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού ή από καθηγητές Πανεπιστημίου.

Μεγάλες ανασκαφές, όπως οι Μυκήνες, η Βεργίνα, ο Ραμνός, το Δίον, η Ζάκρος κ.λ., συνεχίζονται χάρη στην οικονομική υποστήριξη της Α.Ε.

Μετά το τέλος της ομιλίας μοιράσθηκε ο τόμος του **Έργον 1988**, που είναι ανανεωμένος και με καλαίσθητη εμφάνιση. Το έγχρωμο εξώφυλλο και η νέα σελιδοποίηση, που περιλαμβάνει τους πίνακες μέσα στο κείμενο, ζωντανεύουν την περιγραφή και την αναφορά στα αρχαιολογικά ευρήματα.

Το νέο διοικητικό συμβούλιο, που προήλθε ύστερα από μια σύντομη περίοδο κρίσης στα εσωτερικά της Εταιρείας, έδωσε νέα πνοή στους στόχους και τις δραστηριότητες του ίδρυμάτος και επαναπροσδίορίσει τους σκοπούς του με δυναμικό και υπόγραφο τρόπο. Στο πνεύμα αυτό εντάσσεται και

τη καθιέρωση της έκδοσης του τριμηνιαίου ενημερωτικού δελτίου, με την επιμέλεια του Γενικού Γραμματέα, από τον Οκτώβριο του 1988.

Σκοπός του δελτίου είναι η τακτική ενημέρωση των μελών της Α.Ε. για την πορεία και τη δράση της αλλά και η δημοσίευση μικρών κειμένων για ανασκαφές, ιστορικά θέματα, το έργο των Ελλήνων αρχαιολόγων κ.ά.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί και το θέμα της κατάστασης της αρχαιολογίας και της προστασίας των μνημείων της χώρας μας στελλόντας, που δεν μπορεί πάρα να αποσύχολη και την Α.Ε., όπως τόνισε ο ένα τμήμα της ομιλίας του ο Γραμματέας κ. Βασιλείος Χ. Πετράκος: «... Ανάμεις στα πολλά τα οποία ειπώθηκαν σχετικά με το 1992, που έχει κατανέψει περίπου εσχατολογία, είναι ότι και η αρχαιολογία, ή μάλλον οι αρχαιολόγοι, πρέπει να ετοιμαστούν για να αντιμετωπίσουν την πρόβλημα του. Διερεύθαιμα και με την αντιμετώπιση της πρόβλημας πρέπει να αρχίσει από το Δημοτικό, το Γενικά διά το Πανεπιστήμιο. Νομίζουν πολλοί πως η δημιουργία επιστημονικών έργων είναι κάτιο σαν το κτίσμα ενός σταδίου ή έστω ακόμη του μετρό. Η επιστήμη της αρχαιολογίας, όπως ήταν γνωστό από τον 19ο αιώνα, χρειάζεται τα πρώτα-πρώτα την προστασία των μνημείων, δηλαδή αρχαιολόγους υπαλλήλους του Κράτους, που να εργάζονται μέσω σε σωρτές πνευματικής και υλικής συνθήκης. Χρειάζεται ενίσχυση των Πανεπιστημίων, των οπουνδών, των βιβλιοθηκών και τέλος χρειάζεται κρατική αντιληφτή ευνοϊκή για τα μνημεία. Πώς θα αντιμετωπίσει την πρόβλημα όταν το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων έχει πλέοντας 4 δισεκατομμυρίων δραχμών και απαλλοτρίωσες δεν γίνονται, όταν ακούγονται προγράμματα για βιομηχανικά πάρκα, όταν με ένα τελευτικό σχέδιο νόμου για την «Ανάπτυξη και αξιοποίηση της αρχαιοτήτης έρευνας και τεχνολογίας» δινέται η δυνατότητα να γίνουν όλοι οι κηρυγμένοι αρχαιολόγοι και χώροι οικομηροί, όταν η Σαντορίνη καταστρέφεται για προσωπικά συμφέροντα κι οι όπως η Πύλος, για άλλη μια φορά, κινδυνεύει όχι από την ναυπηγεία αλλά από την ιχθυοκαλλιέργεια; Άλλα τι ζητάμε από την Ευρώπη του 1992 και τι περιμένει αυτή από μας; Πιστεύω ότι η Ευρώπη περιμένει να δει τα μνημεία και τον τόπο να προστατεύεται!».

### Απολλωνίου Ροδίου Αργοναυτικά

Μετάφρ. Αναστάσιος Βολτή  
Εκδ. Καρδαμίτα, Αθήνα 1988

Μεταφρασμένα στα νέα ελληνικά, σε πεζό λόγο, με εισαγωγικό στημείωμα που πληροφορεί τους αναγνώστες για τα αίτια της Αργοναυτικής εκστρατείας και για την αξία του ελληνιστικού αυτού κειμένου, τα Αργοναυτικά του Απολλωνίου του Ροδίου είναι από τα πολύ ενδιαφέροντα κείμενα που μαρτυρούν για τη ήδη και έθιμα μακρινών λαών. Προστά στον αναγνώστη, το κείμενο αποτελεί ευχάριστο και παιδευτικό ανάγνωσμα.

### Θησαυροί της Ερέτριας

«Ερέτρια: 25 χρόνια ελβετικών αρχαιολογικών ανασκαφών στην Ελλάδα» είναι ο τίτλος της έκθεσης που στεγάζεται εποτύπως τη στιγμή στο Μουσείο της Ερέτριας.

Στα εκβέμματα περιλαμβάνονται φωτογραφίες, σχέδια και ευρήματα από τις ανασκαφικές έρευνες των τελευταίων χρόνων. Πρόκειται για διαφωτιστική έκθεση. Ο επισκέπτης παίρνει γενική εικόνα της σημασίας της αρχαίας Ερέτριας και του πολιτισμού της.

### Λαϊκή Αναγέννηση

Τριμηνιαία έκδοση του Δ.Σ.  
του Συλλόγου Φιωτών «Δ.Α.»

Κάπως αργοπορήμενα θα αναφερθούμε ότι εδώ στην επιμελημένη έκδοση του περιοδικού αυτού Ιστορίας και Πολιτισμού, που με την ποικιλή ύλη του καλύπτει πλατύ φάσμα του φιωτικού πολιτισμού. Για τους αναγνώστες της Αρχαιολογίας στημείωνουμε πιας στο τεύχος 13 (Οκτ.-Δεκ. 1988) δημοσιεύεται πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη της αρχαιολόγου Φ. Δακορώνια: «Τάφοι - Ταφικά έθιμα κατά την αρχαιότητα στο νομό Φιωτίδας».

### Χριστιανική Θεσσαλονίκη - Παλαιούδιος εποχή

Εκδ. Κ.Ι.Θ. του Δήμου Θεσσαλονίκης  
Θεσσαλονίκη 1989

# αρχαιολογικά

Τον Οκτώβριο του 1987 έγινε στη Μονή Βλατάδων το ΚΒ' Συμπόσιο με θέμα «Χριστιανική Θεοσαλονίκη - Παλαιολόγειος εποχή», του οποίου μόλις κυκλοφόρησαν τα Πρακτικά σε επιμελήμενή έκδοση 350 σελίδων.

## Ιστορία Υποθηκοφυλακείου Πατρών

Λεωνίδας Καρνάρος  
Πάτρα 1989

Πρωτότυπο και διαφωτιστικό το θέμα που πραγματεύεται η μελέτη αυτή. Αναφέρεται στη ζωή των 139 ετών του Υποθηκοφυλακείου Πατρών, με μια ιστορική αναδρομή στο ρόλο της υπόθηκης – οικονομικό - κοινωνικό. Το υλικό που δημοσιεύεται στην εργασία αυτή είναι σημαντικό για τη μελέτη της ιστορίας της Δυτ. Πελοπονήσου στα νεότερα χρόνια.

## Κρητική Εστία Περιοδική έκδοση της Ιστορικής, Λαογραφικής και Αρχαιολογικής Εταιρείας Κρήτης. Περίοδος Δ', τόμοι 2

Χανιά 1988

Όταν το 1984 το λαμπτρό περιοδικό «**Κρητική Εστία**» διέκοψε, για οικονομικούς λόγους, την έκδοσή του, πολλοί προεξόρθισαν ότι ένα ακόμη έντυπο πέρασε στην ιστορία του ελληνικού περιοδικού τύπου. Γρήγορα μάς διαφέυγηστηκαν. Ο τίτλος του εντύπου μεταβιβάσθηκε στην «**Ιστορική, Λαογραφική και Αρχαιολογική Εταιρεία Κρήτης**» (Ι.Α.Ε.Κ.), που εδρεύει στα Χανιά, και απέτελε το επίσημο όργανό της. Η νέα περίοδος της έκδοσής του συνέπεσε με μια αξιοσημεώνη δραστηριότητα που ανέπτυξε η Εταιρεία τα τελευταία χρόνια. Με καινούργια μορφή και ανανεωμένη ύλη, το περιοδικό έταψε να είναι το εκλαϊευτικό έντυπο που, τακτικότατα, από το 1949, θησαύριζε στις σελίδες του πολύτιμο ιστορικό και λαογραφικό υλικό, και έγινε αυστηρά επιτημονικό. Οι δύο τόμοι της νέας, τετάρτης περιόδου που εκδόθηκαν (το 1987 ο πρώτος και πρόσφατα ο δεύτερος) ήσαν αρκετοί για να το καταστήσουν ένα από τα εγκυρότερα που κυκλοφόρησαν τα τελευταία χρόνια στο

χώρο της Κρήτης.

Ο λόγος όμως για τον τόμο του 1988, που μόλις κυκλοφόρησε, Αιοθέα Βελτιωμένος σε σχέση με τον προηγούμενο του 1987, περιλαμβάνει έντεκα μέλετες, που καλύπτουν όλες τις περιόδους της ιστορίας και του πολιτισμού της Κρήτης. Στην περίοδο της αρχαιότητας αναφέρονται οι μελέτες: του **P.J.P. McGeorge** «Μυθικοί Πυγμαίοι και Γίγαντες. Νέα σποτιές για το ύφος των Μινωιτών» (σσ. 9-18), της **Αγγελικής Σιμωνίας** «Υποβρύχια προκαταρκτική έρευνα στον όρμο Κουκέμενο στο Παλαιόκαστρο Σητείας» (σσ. 19-29) και της **Ειρήνης Γαβριλάκη-Νικολούδάκη** «Κεραμική της Ζωί μ.Χ. από την Αργυρούπολη Ρεθύμνης» (σσ. 30-72). Και οι τρεις προσθέτουν πολύτιμες πληροφορίες σε ζητήματα στα οποία η έρευνα έχει πολύ λίγο πρωχρίση.

Ακολουθούν οι μελέτες της **Κατερίνας Μυλοποταμίτη** «Παραπτήσεις στις τοιχογραφίες της Ζωάδοχου Πηγῆς στον Πρίνο Μυλοποτάμου» (σσ. 73-87), της **Makglete Hahn** «Παραπτήσεις αμφαράλης γυναίκας σε κανάτα της Αναγέννησης» (σσ. 88-101), της **Κατερίνας Μπαντάτη** «Η βενετοκρητική συνθήκη του 1285. Διπλωματική έκδοση του κειμένου» (σσ. 102-135), του **Θεοχάρη Δετοράκη** «Περιστατικές επιδρομές στην Κρήτη κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας» (σσ. 136-151), και της **Αγγελικής Πανοπόουλου** «Ωμες της ναυτιλιακής κίνησης του Χάνδακα το 170 αιώνα» (σσ. 152-210). «Ολες τους εξετάζουν θέματα που σχετίζονται με την αδιερεύθυντη ακόμη στις λεπτομέρειες της περίοδου της Βενετοκρατίας. Επισπάνιονται οι εργασίες της **Κ. Μπαντάτη**, του **Θ. Δετοράκη** και της **Α. Πανοπόουλου**, που σπηλαύνται σε ανέκδοτο αρχειακό υλικό που εντοπίσθηκε στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας. Προσεγγίζουν κρίσιμα γεγονότα της εποχής, όπως ήταν τα επαναστατικά κινήματα που έσπασαν στην Κρήτη το 130 και 140 αιώνα, οι πειρατικές επιδρομές, και η ανάπτυξη της ναυτιλίας κατά το 170 αιώνα.

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας καλύπτεται από τις μελέτες της **Στέλλας Αλγιάζκη** «Μαρτινιάνος Περάς: Κρητικός επαναστάτης του 1821» (σσ. 211-218), του **Αντρέα Χατζηπολάκη** «Ροδολίνος και Παροιμίες» (σσ. 219-254) και του **Σταύρου Αποστολάκη** «Αθλητισμός και αγανάκτη στην Κρήτη στα χρόνια της Τουρκοκρατίας» (σσ. 255-272). Εργασίες πρωτότυπες και άριστα τεκμη-

ριαμένες. Ο ογκώδης τόμος ολοκληρώνεται με τη δημοσίευση των αρχαιολογικών ειδήσεων του έτους 1987 για ολόκληρη την Κρήτη: στηριζόμενη στην αρχή οι ειδήσεις για τις Προϊστορικές και Κλασικές Αρχαιότητες (σσ. 275-353) και αμείως μετά για τα Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία (σσ. 355-372). Η καλή αυτή αρχή πρέπει να συνεχιστεί και στους επόμενους τόμους του περιόδου. Έτσι, θα καλυφθεί το κενό που άφησαν με τη διακοπή της έκδοσης τους, το 1973, τα «**Κρητικά Χρονικά**», όπου δημοσιεύονταν οι ειδήσεις από τον ειδούς.

Στο τέλος της σύντομης αυτής παρουσίασης σημειώνεται η άφωγη τυπογραφική εμφάνιση του περιοδικού, που οφείλει πολλά στο τυπογραφείο του **Εμμ. Παπαδάκη**. Δύο πρότασες μόνο για το μέλλον. Θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο να δημιουργούνται βιβλιοκρίσιες για σασ ήβαλία κυκλοφορούν (και είναι πολλά) με θέμα την Κρήτη. Επίσης να υπάρχουν λεπτομέρειες ευρετήρια ονομάτων, τόπων και πραγμάτων, που θα καθιστούν πιο εύχρηστο κάθε τόμο.

Η βελτίωση των υπαρχουσών μικρών απελεύθερων και ο εμπλουτισμός των περιεχομένων του περιοδικού θα προσφέρει πολλά σε μια προσπάθεια που αξίζει να συνεχιστεί. Από την έκδοση μέχρι στιγμής των δύο τόμων φαίνεται ότι η «**Κρητική Εστία**» συνεχίζει την παράδοση των οπουδιών επιπτημονικών περιοδικών που εκδόθηκαν στην Κρήτη από τις αρχές του αιώνα μας. Στον μακρύ αυτόν κατάλογο έχεωριστη θέση κατέχουν τη «**Χριστιανική Κρήτη**» (1912-1913) και τα «**Κρητικά Χρονικά**» (1947-1973, 1986 κ.ε.).

Κώστας Τσικνάκης

**Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός**  
Επιστημονική επιμέλεια:  
Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης.  
Εκδοτική φροντίδα: «Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη».  
Τόμοι Α·Β'

Ηράκλειο Κρήτης 1987-1988

Στο παρόν σημειώνω θα ασχοληθούμε με μια πρωτοβουλία του δραστηρίου «Συνδέσμου Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης», του οποίου προεδρεύει ο δήμαρχος Ανωγείων κ. Γεώργιος Κλάδος. Πρόκειται για το συλλογικό έργο «**Κρήτη: Ιστορία και**

# αρχαιολογικά

**Πολιτισμός».** Την επιστημονική επιμέλεια της έκδοσης έχει ο καθηγητής της Βυζαντίνης Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης Νικόλαος Παναγιωτάκης και την εκδοτική φροντίδα την «Βικελαί Δημοτική Βιβλιοθήκη», υπό την επίβλεψη του εφόρου της Νίκου Γιανναδάκη. Ο πρώτος τόμος του έργου, που αναφέρεται στην ιστορία της Κρήτης από τη Προϊστορική Εποχή μέχρι και τη Βυζαντινή Περίοδο, κυκλοφόρησε το 1987. Ενώ ο δεύτερος, που περιλαμβάνει την ιστορία την ντυσιό από τα χρόνια της Βενετοκρατίας μέχρι τη Μάχη της Κρήτης, στα τέλη του 1988. Η ολοκλήρωση του έργου επιτρέπει να διατυπωθούν καλύτερα και πιο συγκεκριμένα ορισμένες κρίσεις για το περιεχόμενο του. Κατ' αρχάς χρειάζεται να επιστημονικεί πως η αναγκαστική έκδοσης ενός τέτοιου έργου ήταν, από χρονία, ευφαντική. Από το 1909, όταν κυκλοφόρησε τη τρίτη «Ιστορία της Κρήτης» του Β. Ψωλάκη, πολλά έχουν αλλάξει στην έρευνα. Εκδόθηκαν βέβαια στο μεταξύ άλλα παρεμφερέρ βιβλία, από τον Στ. Ζανθωνίδη (1909), τον Παν. Κριάρη (1930) και τον Ιωάννη Μουρέλλο (1931-1933), που όλα τους άσωαν αρκούνταν στη ήδη γνωστά, με την εκμετάλλευση της νεότερης βιβλιογραφίας. Το πολυσελίδιο βιβλίο «Ιστορία της Κρήτης» του Καθηγητή Θεοχάρη Δετοράκη, που κυκλοφόρησε το 1986, συνδύεσε τα πορίσματα της πρόσφατης έρευνας και αποτέλεσε ένα βασικό εγχειρίδιο για όσους θέλουν να γνωρίσουν την πολυκύμαντη Κρητική ιστορία. Έλειπε όμως ένα εκτεταμένο και συνθετικό έργο που αγκαλιάζει κάθε πτυχή της ιστορίας και του πολιτισμού του νησιού. Αυτό ακριβώς το κενό ήδη να καλύπτει το πολυτελές έκδοσης που παρουσιάζεται. Σ' αυτήν συνεργάστηκαν οι επιστήμονες (καθηγητές οι περισσότεροι στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης), με επιστημονικά ενδιαφέροντα που εσπάζονται στο χώρο της Κρήτης:

Αναλυτικότερα οι εργασίες που υπάρχουν στο δίτομο έργο είναι: Ο πρώτος τόμος, όπως ήδη αναφέρθηκε, περιλαμβάνει την ιστορία του νησιού από τους Προϊστορικούς Χρόνους μέχρι τη Βυζαντινή Περίοδο. Στον «Πρόλογο» (σσ. ΙΧ-Χ) του δημάρχου Μ. Καρέλη και το «Εισαγωγικό σημείωμα» (σσ. ΙΙΙ-ΧΧ) του καθ. Ν. Παναγιωτάκη ενηγούνται οι λόγοι που επέβαλαν την έκδοση. Η πρώτη μελέτη «Νεολιθική και Μινωική Κρή-

τη» (σσ. 1-30), που γράφτηκε από τον Γιάννη και την «Εφή Σακελλαράκη, περιγράφει τις εξελίξεις στο νησί κατά την προϊστορική εποχή (απότατη αρχαιότητα έως την αρχή των ιστορικών χρόνων). Με βάση τα τεκμήρια που είδαν το φως από τις αρχαιολογικές ανασκαφές, που ξεκίνησαν στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και συνεχίζονται με αυξανόμενο ρυθμό ως τις μέρες μας, όπως επίσης και την υπάρχουσα πλούσια βιβλιογραφία, οι δύο συγγραφείς προσπαθούν να αναπαραγούν (και το κατόρθωνται) έναν πολιτισμό που επέρασε καθοριστικά τις εξελίξεις στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου κατά την Αρχαιότητα. Στη μελέτη της Αγγελικής Λεμπέτη, που ακολουθεί, με θέμα «Η Κρήτη Πολιτεία (1100-300 π.Χ.)» (σσ. 131-172), συνωφίζονται οι λίγες μαρτυρίες που υπάρχουν για τις κρίσιμες αυτές εκατονταετίες. Η ιστορική αναδρομή που επιχειρείται, κατά τη δήλωση της συγγραφέως, «βασίζεται στη μεθόδο της συγκριτικής παραδολής του μεριών με το άλλο, στην προκειμένη περίπτωση της Κρήτης με την άλλη Ελλάδα». Αμέως μετά υπάρχει η μελέτη του Αγγελού Χανιώτη «Λαοκοί και Ελληνιστική Κρήτη» (σσ. 173-284). Σ' αυτήν την περιγράφεται αναλυτικά η ζωή στην Κρήτη κατά την Λαοκοί και την Ελληνιστική εποχή (323-67 π.Χ.). Ο πρώτος τόμος ολοκλήρωνται με δύο μελέτες που γράφτηκαν από τον Δημήτρη Τσουγκράκη και αναφέρονται στην παρουσία έξινων δυνάμεων στο νησί. Η πρώτη αφορά τη «Ρωμαϊκή Κρήτη (1ος αι. π.Χ. - 5ος αι. μ.Χ.)» (σσ. 285-336). Και η δεύτερη, με τίτλο «Η Βυζαντινή Κρήτη» (σσ. 337-404), τη βυζαντινή περίοδο, κατά την οποία μεσολήφθησε η παρουσία (για εκατόν πενήντα περίπου χρόνια) των Αράβων στο νησί. Στις σελίδες 405-416 συγκεντρώνεται η κυριότερη βιβλιογραφία (ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση) που χρησιμοποιήθηκε για τη σύνταξη των μελετών του πρώτου τόμου. Τέλος, στις σελίδες 417-518 παρατίθεται πλούσιο φωτογραφικό υλικό για καθεμία από τις μελέτες που περιέχονται στον τόμο.

Τα περιεχόμενα του δεύτερου τόμου είναι πλουσιότερα από τα αντίτοιχα του πρώτου. Σ' αυτόν περιγράφεται η ιστορία του νησιού από τη Βενετική κυριαρχία ως τη Μάχη της Κρήτης. Η πρώτη εκτένεστατη μελέτη, «Η Βυζαντινή Τέχνη» ως την Πρώτη Βενετοκρατία» (σσ. 9-103), είναι γραμμένη από τον Μ.

Μπορημούδακη. Για τη σύνταξή της ο συγγραφέας, που είναι «Εφόρος των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων της Κρήτης, εκμεταλλεύτηκε την επιτερια του από τις ατελείωτες περιπλανήσεις του στις βυζαντινές εκκλησίες, που είναι εγκατασταμένες σ' όλο το νησί, και αναλειπει εξαντλητικά το θέμα. Οι πέντε μελέτες που ακολουθούν αναφέρονται στην περίοδο της Βενετοκρατίας στην Κρήτη. Στην πρώτη, «Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669» (σσ. 105-161), η καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης Χρύσα Ματέζου δίνει μια γενική περιγραφή της σημαντικής αυτής εποχής, για την οποία αώζεται αδόφωνο υλικό στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας. Οι μελέτες του Ν. Παναγιωτάκη «Η Παιδεία κατά τη Βενετοκρατία» (σσ. 163-195), του Στ. Αλεξίου «Η Κρητική Λογοτεχνία κατά τη Βενετοκρατία» (σσ. 197-229), του Μ. Μπορημούδακη «Η Τέχνη κατά τη Βενετοκρατία» (σσ. 231-288) και του Ν. Παναγιωτάκη «Η Μουσική κατά τη Βενετοκρατία» (σσ. 289-315) σκιαγραφούν, από διαφορετική οποιαδήποτε, το πνευματικό κλίμα εκείνων των χρόνων, στο οποίο βρήκε πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί η Κρητική Λογοτεχνία του 16ου και του 17ου αιώνα. Το μελέτη του Γ. Αμαργανάκη «Κρητική Βυζαντινή και Παραδοσιακή Μουσική» (σσ. 317-332) επιχειρεί να δώσει διπλοφορίες είναι γνωστές για τον σημαντικό αλλά παραγνωρισμένο αυτό τομέα της πνευματικής ζωής. Οι επόμενες ούρι μελέτες, «Η Τουρκοκρατία στην Κρήτη (1669-1898» (σσ. 333-436) και «Η Εκκλησία της Κρήτης κατά την Τουρκοκρατία (1645-1849» (σσ. 437-457), πραγματεύονται τη μακρώνην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Είναι γραμμένες από τον καθηγητή Θ. Δετοράκη, τέλειο γνώστη του θέματος, όπως έχει αποδειχθεί με τα πολλά άρθρα που έχει δημοσιεύσει γι' αυτή την περίοδο τα τελευταία χρόνια. Την κρίσιμη δεκαπενταετία που ακολούθησε την Τουρκοκρατία, όταν η Κρήτη αποτέλεσε Αυτόνομη Κράτος (1898-1913), περιγράφει στη μελέτη την «Η περίοδος της Αυτονομίας» (σσ. 459-492) ο Κ. Σβολόπουλος, ενώ η Λ. Μακράκη στη μελέτη της «Ελευθερίος Βενιζέλος: Η διάληξη σε έναν ικανούς ήηση» (σσ. 493-502) αναφέρεται στην προσωπικότητα του μεγάλου Κρητικού πολιτικού. Η ιστορική επισκόπηση της Κρητικής ιστορίας κλείνει με τη μελέτη του Χ.

# αρχαιολογικά

Φλάσιερ «Η Μάχη της Κρήτης: Σκέψεις για μια νέα προσέγγιση» (σσ. 503-520), όπου διατυπώνονται ενδιαφέρουσες απόψεις για το σημαντικό αυτό γεγονός. Τα μελετήματα του Γ. Αικατερίνη-δη «Αιακός Πολιτισμός» (σσ. 521-550) και του Ν. Κοντούσπουλου «Γλώσσα: Κρητική Διάλεκτος» (σσ. 551-562) προσέφουν πολύτιμα στοιχεία για την κοινωνική ζωή του νησιού. Ο δεύτερος τόμος κλείνει με χάρτες και πίνακες που παραπέμπουν στις αντίστοιχες μελέτες (σσ. 563-630), λεπτομερή και χρηστικά ευρετήρια προσώπων και τόπων (σσ. 631-670) και, τέλος, σύντομα βιογραφικά σημειώματα των συνεργατών της έκδοσης (σσ. 671-682).

Από την παρουσίαση των περιεχομένων του έργου, που προηγήθηκε, μπορούν να επισημανθούν τα ακόλουθα. Οι δημιουργήμενες μελέτες μας δίνουν μια γενική αλλά πλήρη εικόνα της Ιστορίας και του πολιτισμού της Κρήτης από την Προϊστορική Περίοδο έως τα μέσα περίπου του Εικοστού Αιώνα. «Έτσι, ο στόχος των εκδόσων, για τη συγγραφή ενός γενικού έργου που θα συντίθεται και θα καθιστούσε σαφή τα πορισμάτα της νεότερης έρευνας στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, στέφθηκε από επιτυχία. Αρκετά ενοντόποτες οι μελέτες του πρώτου τόμου (καθώς οι μαρτυρίες γι' αυτή την περίοδο είναι περιορισμένες), γίνονται περισσότερο ανανιτικές στον ογκώδεστερε δεύτερο τόμο. Στην περίπτωση μάλιστα της Βενετοκρατίας, η εποχή περιγράφεται με λεπτομέρεια από τους πολιτιδίους για το θέμα μελετητές. Αυτή η ενότητα του έργου αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, και τη σημαντικότερη συμβολή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και οι άλλες περιόδοι της Κρητικής Ιστορίας δεν εξετάζονται ικανοποιητικά. Αίφησης δόμας, για την περίοδο μετά την ενσωμάτωσή της Κρήτης στην Ελλάδα και τα χρόνια του Μεσοπολεμού, εποχή που έχει να επιδειξεις οποιαδήποτε πολιτικά και πολιτισμικά γεγονότα για το νησί, δεν γίνεται καμιά αναφορά.

Αν εξαρέσειε κανείς αυτή την παράλειψη, το έργο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εκδοτικά επιτεύγματα των τελευταίων δεκαετιών στο χώρο της Κρήτης. Η άφογη και επιμελημένη εμφάνισή του φεύγει πολλά στο μεράκι του Ν. Γιανναδάκη, γνωστού για το πάθος του σε τέτοιου είδους εργασίες. Συμπρασματικά, πρόκειται για ένα έργο που τιμά όσους είχαν την πρωτοβουλία για την έκδοσή του καθώς επί-

σης και όσους αινιγματίστηκαν σ' αυτό.

Κώστας Τσικνάκης

## «ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ», τεύχος 3ο

Κυκλοφόρησε το 3ο τεύχος της «Τεχνολογίας», του πλατφορμιακού δελτίου του Κοινωφελούς Ιδρύματος της ΕΤΒΑ. Ιδιαίτερα φροντισμένη έκδοση, με πλούσια εικονογράφηση, παρουσιάζει το έργο του Ιδρύματος στον τομέα της ιστορίας της Τεχνολογίας (προβιωματική, τεχνολογία, βιομηχανική αρχαιολογία) και τη διεθνή δραστηριότητα στον τομέα αυτού.

Το τεύχος ανοίγει με ένα καταποτικό άρθρο για τους στόχους και το έργο του Ιδρύματος. Ακολουθούν ενότητες άρθρων για μουσεία (Στεννίτσας, Κοζάνης, Κυκλαδικής Τέχνης, Τεχνικό Θεσσαλονίκης) και εκδόσεις (για τα 150 χρόνια του Πολυτεχνείου, για τη βιομηχανία στην πόλη της Θεσσαλονίκης το 1912-1940 κ.ά.) και τη μαλλολαγία, την επιστήμη των μώλων.

Στις επόμενες ενότητες (έρευνα και ιδρύματα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα ερευνών στην αμπελοκαλλιέργεια και νονοπάσια της Κύπρου, επιστημονικά μημεία της βιομηχανικής αρχαιολογίας στην «Ανδρό, σχολιάδισονται η εφαρμογή των ηλεκτρονικών απολογιστών στην αρχειοθετηση-ανάλυση αρχαιολογικών μημείων και της αεροφωτογράφησης στην απογραφή τους. Παρουσιάζονται επίσης με συντομία το Ιδρύμα Ευγενίδου, το Καναδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και το Μορφωτικό Ινστιτούτο της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας. Στην ενότητα για τα συνέδρια γίνεται ούτων αναφορά στο «Τρίτημερο Εργασίας» για τη «Νεοελληνική Τεχνολογία», που οργάνωσε το Κοινωφελός Ιδρύμα της ΕΤΒΑ στον Πάτρα (21-23 Οκτωβρίου 1988), κ.ά.

Η ενότητα για τις έκδοσεις είναι αφειρωμένη κυρίως στις εκδόσεις που συνεπιχρότησε το Ιδρύμα (C. Cipolla, «Η Εύρωπη πριν από τη Βιομηχανική Αναπτυξή», Θράκη, πολιτισμικός οδηγός), «Ελληνικά δάση») και στα βιβλία του Ιδρύματος που βρίσκονται υπό εκπότωση («Η Διώρυγα της Κορίνθου, τεχνικός άλσος και οικονομικό τοπίματα» της Ευ. Παπαγιαννοπούλου, «Δρόμοι και λιμάνια της Ελλάδας, 1830-1880» της Μ. Συναρέλλη και «Σιωπές πόλεις, ο οικιστικός χώρος της εργατικής τάξης στην Αθήνα και στον

Πειραιά, 1909-1940» της Λ. Λεοντίδηου).

Ακολουθούν βιβλιοκρίσια, βιβλιοπαρουσιάσεις, βιβλιογραφικό δελτίο και εκτενής περιήληψη στα αγγλικά.

Η «Τεχνολογία» στέλνεται δωρεάν σε νομικά πρώσωπα και επιστήμονες που ενδιαφέρονται για γίγνουν συνδρομητές της (Πανεπιστήμιο 13, Αθήνα, τηλ.: 32.50.920 και 32.50.998).

## Ανατύπωση χαλκογραφιών

Σημαντική προσφορά στο ουλλεκτικό κόσμο και στους φίλους των τεχνών αποτελεί η απαρχή της δραστηριότητας του εμπορικού τμήματος του Μουσείου της Πόλης των Αθηνών. Προκειται για την ανατύπωση 100 αριμημένων αντιτύπων από δέκα επιχρωματισμένες χαλκογραφίες του Ιταλού Καλλιτέχνη Αντρέα Γκρασταρίνι, ο οποίες απεικονίζουν αθηναϊκά τοπία του 1840. Τα έργα, ανατυπωμένα στο ίδιο μεγέθος με τα πρωτότυπα και επιχρωματισμένα με τα ίδια χρώματα, πουλούνται στο Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών, Παπαρηγόπουλος 5, Πλατεία Κλαυθμώνος).

## Peinture en metal à l' époque mycénienne

Αγνή Ξενάκη-Σακελλαρίου  
Εκδοτική Αθηνών 1989

Πρόκειται για γαλλόγλωσση μελέτη με θέμα τη ζωγραφική από μέταλλο στη Μυκηναϊκή περίοδο. Η «ζωγραφική» αυτή ποποθετείται στο πλατύτερο πλαίσιο της μυκηναϊκής ζωγραφικής και περιγράφονται οι εξι τεχνικές που εφαρμόστηκαν. Πολύ χρήσιμη με τη μελέτη αυτή, ομητηριώνται από κατάλογο έργων και πλούσια εικονογράφηση. Ελπίζουμε να διαβάσουμε σύντομα και την ελληνική έκδοση της μελέτης.

## Enkomi, le Bronze récent à Chypre

J.C. Courtois, J. et E. Lagarce  
Εκδ. Fondation A. G. Leventis, Λευκωσία 1986

Με τη μελέτη αυτή, αφιερωμένη στην Ύστερη εποχή του Χαλκού στην Κύπρο, οι τρεις μελετητές παρουσιάζουν

# αρχαιολογικά

σύντομο ιστορικό των ανασκαφικών ερευνών στην Έγκωμη, την πολεοδομία της κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού, τα ευρήματα και, διεξοδικά, την αρχιτεκτονική, τη θέση του πολιτισμού της Έγκωμης μέσα στη διεθνή πλαίσιο της εποχής του μεταλλοτεχνική - κοσμήματα - γλυπτική, μικρογλυπτική, φανετική, γλυπτική, μικρογλυπτική - κεραμική - σφραγιδογλυφία) και τέλος, σε επίπολο, τη γραφή. Πρόκειται για σημαντικό έργο που δίνει οφιρική εικόνα της μορφής του τότε πολιτισμού στην Έγκωμη.

## Σχεδίασμα μεταβιζαντινής νεοελληνικής ιστορίας του ναού Αγίου Αχιλλίου Λαρίσης

Γεώργιος Κ. Γουργιώτης

Λάρισα 1986

Μόλις τώρα έφθασε στα χέρια μας τη σημαντική αυτή, για την ιστορία της Λάρισας, σύντομη μονογραφία, που εξετάζει την ιστορία του ναού στο ευρύτερο πλαίσιο της ιστορίας της πόλης. Με την ιστορική αναδρομή, γίνεται σαφής η σημασία του ναού, ο οποίος: «πυρπολήθες λιοντά στα ορλωφάκα (ο) ναρές του Αγίου Αχιλλίου υπήρχε ο πόρτας μεταβιζαντίνων ναός του Αγίου που είχε κτιστεί στο Β.Δ. άκρο του λόφου, μετατοπισθεί σε θέση που είχε υποδειχθεί από τους κυράρχους, και διατηρήθηκε ασφαλής περί τα 250 χρόνια...».

## ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Μονή Αρκαδίου:  
Ταλαιπωρία και Ταλαιπορεία

Η Ιερή Μονή Αρκαδίου, ορόσημο και σύμβολο θρησκευτικό και ιστορικό της νεότερης Κρήτης, αποτελεί αναμφισβήτητη μια απ' τις πρωτεύοτες για τον Έλληνα και τον αλλοδαπό επισκέπτη του νησιού.

Γ' αυτό και όλοι οι σοβαροί τουριστές κοιδηγοί αναφέρονται διεξοδικά στο μυημένο και στη λαμπτή του ιστορία. Που, όμως, αμαρύνονται από τη βλιβερή κατάσταση της Μονής, σημερά: οι αναστηλωτικές εργασίες που γίνονται

(;) στο καθολικό του μοναστηριού δεν αρκούν για να δικαιολογήσουν τα λογικά σκοπιτίδια, διάσπορα παντού, τις σχεδόν ανύπαρκτες κατατοπιστικές επιγραφές, την εικόνα πλήρους αδιαφορίας και εγκατάλειψης, που παρουσιάζει το μοναστήρι. Ούτε ένας (σκοιού, ούτε ένα πεζούλι), ύστερα μια στάλη νερού να ξαποστάσει ο επισκέπτης που πήγε για προσκύνημα στ' Αρκαδί. Το θρηλικό μοναστήρι τον αποδίδουμε με την απουσία των στεβησμάνων ενοίκων του, τα σπασμένα τέλματα του, που στέγαναν του, την κάθε είδους ένδεια και αδιαφορία του, που κατανύνεργο προκλητικά, όπως η κεραία της τηλεόρασης, που ξεπηδά ψηλά, στα επάνω, νότια κελιά. Ευτυχώς, που η άλλη ιστορική Μονή της Τοπλού, αποζημιώνει από κάθε απώντη. Ευτυχών!

Θ. Ζ.

Αγαπητή Αρχαιολογία

Εδιάβασα στο τεύχος 30 του περιοδικού σας ένα σύντομο σχόλιο για το μεταρρυθμόν του ΙCOM, και, ως επαγγελματίας ασχολούμενη με την εκδοτική και καλλιτεχνική επιμέλεια βιβλίων, σας ευχαριστώ για τα καλά σάλογα.

Εξεπλάγημη, μάθη, με την παραπήρηση σας σχετικά με το «μόνο ψευδό» του μεταρρυθμού αυτού, ότι δηλοδίαi οι εικόνες δεν έχουν αρθρίσει, ενώ οι σχετικές πληροφορίες λεζάντες δίνονται στην αρχή.

Και πού οφείλεται η έκπληξη μου: Στο γεγονός ότι ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΡΙΘΜΗΣΗ – που προφανώς δεν προσέξετε – στο ανταστρέβεξι κάτω μέρος κάθε εικόνας, ανάλογα. Ελπίζω να επανορθώσετε σύντομα το «παρόρμα» σας.

Ευχαριστώ  
Ραχήλ Καπόν

Αγαπητή «Αρχαιολογία»

Σαν καινούργιος αναγνώστης σου θα ήθελα, μέσω της επιστολής μου αυτής, να εκφέρω τον μεγάλο μου θυμασμό καθώς και τη χαρά μου για την επίμονη προσπάθεια που καταβάλλεις στο χώρο της έρευνας, καθώς και στο χώρο της εντμέλωσης του ενδιαφερομένου κοινού, όσον αφορά την αρχαιολογική επικαιρότητα.

Παράλληλα, όμως, σπεύδω να επισημάνω ένα λάθος σου το οποίο συνάντησα στο προηγούμενο τεύχος σου (το 31ο). Συγκεκριμένα, στην 21η σελίδα του τεύχους, όπου γίνεται αναφορά στην κόμμωση των Βυζαντινών (στο άρθρο «Ο καλλωπισμός στο Βυζάντιο») η χρακτηριστική επιγραφή κάτω από την ένθετη εικόνα παρουσιάζει το ζεύγος των εικονιζόμενων μιλῶντας για «τον αυτοκράτορα» και «την αυτοκράτειρα». Παραπράντας όμως, τις βυζαντινές επιγραφές δηλώνει στα πρόσωπα των εικονιζόμενων, φαίνεται καθαρά πως δεν έχουμε να κόνομε με κάπιον αυτοκρατορικό ζεύγος του Βυζαντίου (αυτό εξάλλου, για τον προεκτικό παραπράτη, φαίνεται και από την αμφέση), αλλά με δύο χρακτηριστικούς εκπροσώπους της βυζαντινής οριστικότητας του 14ου αιώνας.

Η μικρογραφία αυτή, που προρέχεται από το χειρόγραφο κτητορικό τυπικό της Μονής της Θεοτόκου της Βεβαίας Επίδειος στην Κωνσταντινούπολη, παρουσιάζει τον πρωτοσέβαστο Κωνσταντίνο Κομνητό Ρασών (Ράλλη) Παλαιολόγο και τη σύζυγο του Εφυροσήνη Δούκαινα Παλαιολογίνα. Πληροφορικά, πως θέλεις εδώ να αναφέρωνται και στον τίτλο του πρωτοσέβαστου: Ο Αλέξιος Κομνητός – του οποίου μία από τις χρακτηριστικότερες μεταρρυθμίσεις στην κρατική μηχανή ήταν η δημιουργία και απονομή νέων αυλικών τίτλων – από την αρχή της βασιλείας του (1801) αναγκάστηκε να δημιουργήσει καινούργια αυλικά αξένωματα προς ικανοποίηση δώνων του Βοηθήσαν που ανέθει στην εργοσιά. Έτσι, νέοι τίτλοι δημιουργούνταν με βάση επίβετα που απονέμονταν αλλότε στους αυτοκράτορες ή στους νεότερους βλαστούς της αυτοκρατορικής οικογένειας, όπως: σεβαστός, πανυπερσέβαστος, σεβαστούπερβαστός κτλ. Ένας από τους τίτλους αυτούς ήταν και ο τίτλος του πρωτοσέβαστου.

Τελειώνοντας, πρέπει να πω πως όλα αυτά τα αυλικά αξένωματα, που υπήρχαν καθαρά τεχνητά αλλά και εφοδιασμένα με ονομασίες πηχρές, απέβλεπαν κυρίως στην ικανοποίηση των νέων αξιωματούχων (τιτλούχων), κολακεύοντας παραλλήλα τον εγγιώσιο τους. Γ' αυτό και όλοι οι τίτλοι που προανφέραν υπήρχαν τυμητικοί και σε καμιά περίπτωση ουσιαστικοί.

Με την ελπίδα ότι φάνηκα χρήσιμος, Ευχαριστώ για τη φιλοξενία Παναγιώτης Γ. Ανδρεσακής μαθητής Β' Γυμνασίου